

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Petra Šlégrová

**Postoje adolescentů ve výzkumech veřejného mínění, kvalita a
spolehlivost získaných dat**

Adolescent's attitudes in public opinion research, data quality and
reliability

2014

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Vinopal, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především vedoucímu diplomové práce PhDr. Jiřímu Vinopalovi, Ph.D., díky němuž se námět této diplomové práce zrodil, a za jeho vstřícný přístup k vedení práce, inspiraci a cenné rady. Velký dík patří také mému partnerovi za trpělivost, kterou se mnou po celou dobu vypracování měl.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 7.8.2014

podpis:

Abstrakt

Diplomová práce se zaměřuje na nejmladší věkovou kategorii respondentů ve výzkumech veřejného mínění. Jejím hlavním cílem je zkoumání povahy a kvality informací získaných o názorech adolescentů ve výzkumech veřejného mínění, které jsou prováděny Centrem pro výzkum veřejného mínění prostřednictvím analýzy nonattitude. Práce je rozdělena na dvě části. Část teoretická využívá základní teorie ze sociologie veřejného mínění a vývojové psychologie. Shrnuje základní poznatky problematiky měření postojů a adolescence. Část analytická ověřuje získané poznatky na spojených datech Centra pro výzkum veřejného mínění získaných z kontinuálních šetření projektu Naše společnost. V analytické části je sledována a analyzována nonresponse, odpověď *nevím* a nevyhraněné postoje. Získané výsledky jsou porovnávány s ostatními věkovými skupinami.

Klíčová slova

adolescence, nonattitude, nonresponse, *nevím*, kvalita dat

Abstract

The diploma thesis focuses on the youngest age category of respondents in public opinion polls. The main goal is to examine character and quality of information about adolescent's attitudes and opinions obtained in public opinion polls that are held by The Public Opinion Research Centre. To achieve the main goal nonattitude is examined. The thesis will be divided into theoretical and practical part. Theoretical part stands on the basis of public opinion sociology and developmental psychology and the issue of attitude measurement is introduced along with adolescents developmental theory and characteristics. Practical part reflects the information summoned in theoretical part and test them on data collected by The Public Opinion Research Centre which were obtained in continuous research within project Our society. Analysis focuses on examination of nonresponse, don't know answers and neutral attitudes. Results are compared among all age groups.

Key words:

adolescence, nonattitude, nonresponse, don't know, data quality

Obsah

Úvod	7
Teoretická část	9
1. Problematika měření postojů	9
1.1. Postoje	9
1.2. Formování postojů	10
1.3. Model dotazování	11
1.4. Měření postojů k politice	12
1.4.1. Typy respondentů	14
1.5 Nonattitude	15
1.5.1. Příčiny nonattitude	17
1.5.2. Satisficing theory	19
1.5.3. Odpověď <i>nevím</i>	20
1.5.4. Non-response	22
1.6. Nonattitude a kvalita datového souboru	22
2. Adolescence	24
2.1. Specifické charakteristiky adolescence	25
2.1.1. Nestálost/ dynamičnost	25
2.1.2. Rozhodování	26
2.1.3. Nezájem	28
2.1.4. Apolitičnost	29
2.1.5. Kognitivní schopnosti	30
2.2. Postoje v období dospívání	31
2.3. Specifika postojů adolescentů	32
3. Hypotézy	35
Analytická část	38
4. Způsob ověření hypotéz	38
4.1. Popis dat	38
Ověření hypotéz	41
5.1. Hypotéza č. 1	41
5.2. Hypotéza č. 2	48
5.3. Hypotéza č. 3	49
5.4. Hypotéza č. 4	50
5.5. Hypotéza č. 5	52
Diskuse	55
Závěr	57
Seznam použité literatury	58

Úvod

Adolescence je považována za most mezi dětstvím a dospělostí. V mnoha směrech se dospívající stále nacházejí uprostřed vývoje. Na základě studií vývojové psychologie a charakteristik, které jsou s obdobím dospívání spojovány, se lze domnívat, že tito respondenti, kteří ve výzkumech veřejného mínění tvoří nejmladší skupinu, budou ve vyjadřování svých postojů v porovnání s ostatními věkovými skupinami více zdrženliví, nerozhodní a v určitých tématech méně informovaní. V této diplomové práci se zaměřuji na povahu a kvalitu informací získaných o názorech adolescentů ve výzkumech veřejného mínění, které jsou prováděny CVVM.

Námět diplomové práce vychází z absence podrobnějšího zpracování tématu. Téma nonattitude je ve vědecké obci v dnešní době stále populárnější, existuje celá řada studií a vědeckých článků, které jej rozpracovávají velmi detailně a zároveň s různých úhlů pohledu, přesto jsem se při svém studiu s pracemi, které by problematiku nonattitude spojovaly s adolescenty, setkala jen velmi zřídka. Zdali je tato mezera ve výzkumných zájmech vytvořena na základě opodstatněných předpokladů a empirických důkazů, které nemají důvod, proč odpovědím adolescentů ve výzkumech veřejného mínění věnovat větší pozornost, nebo jen není toto téma dostatečně atraktivní či skutečně zůstává skryto bez povšimnutí zcela náhodně, je jedním z hlavních podnětů ke vzniku této práce.

Na základě nastudované literatury považuji za důležité postoje a vyjadřované názory adolescentů důkladněji zkoumat a domnívám se, že si zaslouží větší pozornosti. Jestliže by empirická data poukazovala na to, že adolescenti častěji než jiné věkové skupiny volí v dotaznících odpověď *nevím* nebo častěji otázky nechávají bez odpovědi, je potřeba se zamýšlet nad tím, o čem daná ne/odpověď vypovídá, zdali adolescenti skutečně nemají názor nebo existují jiné okolnosti, které je k těmto volbám vedou, a jak se do odpovědí promítají specifika a charakteristiky tohoto období. Důležitou otázkou pak je, jak se získanými daty pracovat, nonattitude se totiž významně podílí na výsledné kvalitě získaných dat a na hodnocení jejich validity a reliability. Hlavní výzkumnou otázkou práce tedy je zjistit, zdali se výpovědi adolescentů v dotazníkovém výzkumném šetření liší od výpovědí respondentů ostatních věkových skupin.

Práce má teoreticko-empirický charakter a je rozdělena do dvou částí. V teoretické části nejprve shrnuje základní poznatky vývojové psychologie a sociologie veřejného mínění snažící se podat alespoň částečné vysvětlení toho, jak se charakteristiky a povaha adolescence mohou projevit v dopovědích v dotazníku výzkumu veřejného mínění, co

se v hlavách respondentů odehrává v situacích, kdy mají na otázku odpovědět, a proč pro ně tvorba odpovědi může oproti dospělým respondentům být problematictější.

Teoretická východiska práce jsou založena především na studiu zahraniční literatury, která je na první pohled na sledovaná dílčí témata poměrně bohatá, na pohled druhý se mi nenaskytlo příliš možností inspirace a porovnání s jinými podobně tematicky založenými studiiemi ve vztahu k adolescenci a získané informace z článků a knih bylo třeba pečlivě setřídit a dát do souvislosti.

Hlavní část tvoří vhled do problematiky měření postojů s ohledem na zkoumanou věkovou skupinu. Reflektuje základní poznatky z oblasti postojů, jejich formování a měření. Konkrétně je nastíněn model dotazování, který ve spojení s poznatky vývojové psychologie umožňuje lepší porozumění procesu dotazování a nároků, které na respondenty výzkum klade. Velká část je věnována problematice nonattitude a její souvislosti s kvalitou získaného datového souboru. Na téma problematiky měření postojů navazuje vysvětlení a popis některých specifických rysů adolescence, které celé období formují a doprovázejí a které se pravděpodobně ve vyjadřování postojů také do určité míry projevují.

V analytické části prakticky využívám teoretických informací a v rámci omezení, která poskytnutý datový soubor přináší, ověřuji vybrané hypotézy. Provádím sekundární analýzu dat spojených datových souborů z kontinuálního výzkumu CVVM v rámci projektu Naše společnost se zaměřením na analýzu a výskyt non-response, odpovědi *nevím* a nevyhraněných postojů.

Teoretická část

1. Problematika měření postojů

1.1. Postoje

Postoje bývají považovány za relativně stabilní získané dispozice chovat se určitým způsobem (Hayesová 2003). V podstatě jsou to soubory myšlenek a přesvědčení uložené v paměti, které se podílejí na utváření vztahu ke světu kolem nás a ovlivňují způsob, jakým si uspořádáváme informace a zda se nám něco líbí nebo nelíbí. Ačkoli relativně stabilní, jsou zároveň náchylné ke změnám (ibid). K jejich utváření dochází prostřednictvím sociálního učení a vlastních zkušeností (ibid). Pokud bychom chtěli postoj definovat, nalezneme v literatuře hned několik vymezení. Jak uvádí Vávra tento pojem je „díky častému používání neostrý a pro potřeby výzkumu je často uchopován v podstatě intuitivně“ (Vávra 2006: 9).

Americký psycholog Charles Egerton Osgood pojímá postoje jako stavy připravenosti. Osgood ve své knize *The measurement of meaning* (1957) doplňuje dosavadní poznatky a charakterizuje postoje jako predispozice k reakci, které se od jiných stavů připravenosti liší tím, že mají hodnotící charakter (Osgood 1957: 189). Prívlastek hodnotící je velmi důležitý a je tím, co postoje odlišuje od názorů, které jsou jen neutrálními výroky (Hayesová 2003). Pravděpodobně nejčastěji používanou definicí je vymezení Gorgona Allporta, řadícího se mezi klasiky psychologie, který problematice osobnosti a postojů věnoval převážnou část svého vědeckého zkoumání. Postoj je „mentální a nervový stav pohotovosti organizovaný zkušeností a vyvíjející usměrňující či také dynamický vliv reakce individua vůči všem předmětům a situacím, s nimiž je spojen“ (Allport 1935 in Hyhlík et Nakonečný 1973: 121).

Koncept postoje lze rozložit do tří dimenzí, které se podílejí na jeho utváření - kognitivní, afektivní a konativní (Hayesová 2003). Kognitivní složka se podílí na utváření názorů a myšlenek o předmětu postoje. Složka afektivní, neboli emocionální, je zodpovědná za emoce, které k předmětu postoje cítíme. Konativní, neboli behaviorální složka, se podílí na vyjadřování postoje navenek (ibid). Formuje sklony k chování a jednání k předmětu postoje (ibid: 96). Všechny tři dimenze jsou pro vývoj postoje důležité a navzájem se ovlivňují.

K přímému pozorování a měření postoje dostupné prakticky nejsou. Mohou být ale zaznamenány skrze lidské chování či verbální vyjadřování. Mezi pozorovaným chováním a postojí nemusí vždy být soulad (LaPierre 1934 in Nakonečný 2009). Ne vždy to, co člověk říká, jak odpovídá, odráží jeho skutečné postoje. Pokud například nejsou jednotlivé složky postoje v rovnováze, dochází k jejich nesouladu, který se projeví i navenek (Nakonečný

2009). Někdy člověk jedná nebo hovoří v rozporu se svými postoji z důvodu určitého motivu, přítomnosti jiných osob nebo v důsledku rozdílných očekávání. Motiv leží v samotném respondentovi nebo okolnostech a kontextu situace (ibid).

Vyjadřování postojů má především sociální funkce. Ve skupině podporuje a zvyšuje její soudržnost, posiluje sociální vztahy a je důležitým pomocníkem v procesu sociální identifikace (Hayesová 2003).

1.2. Formování postojů

K tomu, abychom lépe porozuměli vývoji postojů a jejich specifickým v období adolescence, je potřeba přihlídnout k procesu jejich utváření a formování. Adolescenti se s největší pravděpodobností často nacházejí ve finální fázi tohoto procesu, jenž je citlivý na mnoho okolností, a je velmi pravděpodobné, že na jeho konci leží stabilní systém postojů a hodnot, který ve velké míře přetrvává v dospělosti.

Postoje se začínají vytvářet již v průběhu primární socializace. V této době dítě začíná oceňovat dobré a špatné, zaujímá hodnotící vztahy a začíná si postupně vytvářet hodnoty a vlastní hodnotovou orientaci (Nakonečný 2009). Dobré a špatné se subjektivně snaží rozlišovat odvozováním od toho, co je za dobré a špatné považováno sociálním a kulturním prostředím, ve kterém žije. Tento proces probíhá na základě učení se pomocí odměn a trestů. Dochází k instrumentalizaci chování za účelem vyhnout se trestu a dosažení odměn. Dobré přináší odměny, špatné trest (ibid). „V podstatě je učení se postojům formou sociálního učení, neboť je zprostředkováno sociálním prostředím, jehož vlivy v tomto učení intervenují. Jeho rámec, jak již bylo poznamenáno, tvoří proces socializace“ (ibid: 261). V tomto procesu je utvářen kognitivní obraz světa společně se subjektivními významy přisuzovanými objektům a činnostem a vztahy mezi nimi (ibid).

Ajzen a Fishbein (1975) vysvětlují formování postojů pomocí teorie odůvodněného jednání. Ta je založena na interakci vnitřní tendence k určitému chování (postoj jednotlivce) a vnějšího tlaku (sociální tlak). Výsledné jednání je spojením obou (ibid). S tímto mohou adolescenti často bojovat. Je možné, že se vyskytují četné případy, kdy souladu mezi oběma složkami není možné dosáhnout. Diskrepance je pak v chování adolescentů pozorovatelná. Teorie odůvodněného jednání vychází z předpokladu, že člověk jedná racionálně a předvídatelně a dopředu kalkuluje s pravděpodobnostmi výsledků. Zda u adolescentů můžeme hovořit o předvídatelnosti a racionalitě může být diskutabilní.

1.3. Model dotazování

V této kapitole bych ráda zmínila obecný model dotazování, který přispěje k lepšímu pochopení celého procesu dotazování a především kognitivních nároků, jež jsou na respondenty kladeny. V literatuře najdeme modelů dotazování několik. Obvykle se jedná o čtyřfázový proces, jenž zahrnuje následující kroky: porozumění, vybavení, posouzení a odpověď. Tento obecný model generování odpovědi pochází z prací autorů Tourangeau, Rasinski, Rips (např. Tourangeau, Rasinski 1988 nebo Tourangeau, Rasinski, Rips 2000) a pracuje s předpokladem, že respondent odpověď na otázku vybírá ze své paměti a ideálně volí nejlepší a nejrelevantnější odpověď.

V první fázi *porozumění* musí respondent položené otázce nejdříve porozumět a pochopit ji (Tourangeau, Rips, Rasinski 2000). K tomu využívá nejen informace z otázky, ale „čte“ i kontext a situaci (Neusar 2009). Pokud se ptáme na postoje ustálené a dobře zformované, je proces generování odpovědi a porozumění rychlejší a snadnější (Saris 2004). Porozumění otázky nicméně není vždy samozřejmostí a podmínkou dalšího kroku.

Po porozumění, či neporozumění, následuje fáze *vybavení* (Tourangeau, Rips, Rasinski 2000). Vybavení si určité relevantní vzpomínky záleží na charakteru otázky, jejím obsahu, respondentových zformovaných postojích nebo jeho paměti (Saris 2004). Vybavená vzpomínka pak má buď obecný, nebo konkrétní charakter (Neusar 2009). Proces vybavení může být náročným úkolem zejména pro ty, kteří nejsou motivováni, neporozuměli otázce nebo pro ty, jejichž kognitivní schopnosti nejsou řádně rozvinuty. Někdy respondent odpověď jen spíše odhadne, zvolí náhodně, označí variantu *nevím* nebo v posledním případě neodpoví vůbec (Neusar 2009).

Třetí fáze je *posouzení*, ve které dotázaný hodnotí a posuzuje úplnost a významnost vybavených vzpomínek, a snaží se je spojit a dát do kontextu a souladu s otázkou (Tourangeau, Rips, Rasinski 2000). To ve větší míře činí zejména tehdy, je-li pohodlný a vystačí si s pár relevantními vzpomínkami obecného charakteru a dál se již nenamáhá hledat konkrétnější odpověď (Saris 2004).

Nakonec respondent *formuluje odpověď* (Tourangeau, Rips, Rasinski 2000). Výběr odpovědi může být ovlivněn řadou faktorů a ke zkreslení může dojít např. v důsledku respondentovy zvýšené konformity, sociální desirability nebo neschopnosti říci *nevím* (Neusar 2009). Ne všichni respondenti si všemi čtyřmi fázemi projdou, někteří přeskakují a tzv. „střílí odpovědi od boku“ (ibid).

Tento model se stal základním kamenem a výchozím bodem pro mnoho dalších

modelů, které v různé míře jednotlivé fáze rozpracovávaly a alternovaly. Sám předpoklad rozvoje kognitivních schopností, který podmiňuje dokončení celého modelového procesu od fáze porozumění k formulaci odpovědi, již naznačuje nevýhodu, kterou mladší respondenti mohou oproti starším mít, a částečně mohou vysvětlovat podíl zjevného nonattitude, ovšem za předpokladu difference v dosažených úrovních kognitivního vývoje mezi porovnávanými věkovými skupinami. Ta může nakonec být rozdílná i v cílové skupině samotné. Pokud by se v datech ukázal vyšší poměr nonattitude v této věkové kategorii, pak tento model ve spojení s dosaženou úrovní kognitivních schopností nabízí jedno z možných vysvětlení.

1.4. Měření postojů k politice

Stěžejním a dlouhodobým tématem kontinuálních šetření CVVM jsou politická témata (stranické preference, volební modely, důvěra ústavním institucím apod.). Ta poskytují jedinečnou možnost zkoumat dlouhodobý vývoj českého politického veřejného mínění a zcela unikátně i porovnání jednotlivých věkových skupin. V tomto porovnání lze očekávat viditelnou reflexi vztahu adolescentů k otázkám politiky. Ten nebývá ani příliš kladný, ani záporný, spíše se pohybuje v rovině neutrální. Důkazem je nejen nízká volební účastí prvolivců, ale i adolescenty obecně vyjadřovaný nezájem o politiku. Lze se domnívat, že některé postoje stále utvořeny nejsou, dochází k jejich změně nebo je nezájem demonstrací určité povahy této skupiny a existují další okolnosti, které vedou k označení odpovědi *nevím* nebo odmítnutí odpovědi. Pro adolescenty nemusí být snadné se k otázkám politiky vyjádřit už jen z toho důvodu, že se ptají na problematiku, o které ještě doposud nepřemýšleli nebo se o ni nezajímali (Vaillancourt 1973). Možná o ni přemýšleli a určitý, byť nejasný, postoj v paměti mají, ale byl upozaděný. V tom případě se výzkum, respektive výzkumník, může dokonce stát prostředníkem politické socializace a latentní postoje vyvolat. Otázkami a podobou dotazování respondenta k odpovědi postrčí (ibid).

Měření postojů k politice je v porovnání mezi ostatními otázkami dotazníků svým způsobem specifické v tom, že se jedná o téma, ke kterému by měli být kompetentní vyjadřovat se všichni dospělí členové společnosti, kteří v ní žijí. Skutečností ale je, že průměrný občan toho o politice ví jen málo (např. Achen 1975) a adolescenti možná ještě méně. Představu o kompetentnosti veřejnosti vyjadřovat se k veřejným záležitostem vyvrátil již ve 20. letech 20. století Walter Lippmann, který ji označil za falešný ideál („false ideal“) (Lippmann 1925 in Saris 2004). Vysoký nezájem, nedostatek informací, náhodné změny názorů a snadná ovlivnitelnost veřejného mínění v otázkách politiky toto označení jen podporují (Saris 2004). V 60. letech P. E. Converse, americký profesor a spoluautor knihy *The*

American Voter (1960), jehož díla patří mezi stěžejní v oblasti veřejného mínění, téměř šokoval s tvrzením, že většina lidí své názory mění často a jen menšina vykazuje stabilitu (Converse 1964). Converse byl rovněž přesvědčen o nekompetentnosti většiny rozhodovat a odpovídat na otázky politiky, která pramení z nedostatku zájmu a neinformovanosti (ibid).

Pokud bychom tvrzení o nekompetentnosti respondentů akceptovali, je možné, že se ve výzkumu snadno dostaneme do situace, kdy po respondentovi chceme odpověď, k jejímuž utvoření má nedostatek informací. Tento konkrétní případ vytváří specifickou situaci, kdy je konečná odpověď respondenta výsledkem několika faktorů, které ji ovlivňují. Blíže se jí budu věnovat např. v kapitole 1.5.3. Prozatím bych ráda nastínila několik jednoduchých modelů odpovědi na politické otázky tak, jak je ve svém příspěvku *Different Judgement Models for Policy Questions: Competing or Complementary?* v knize *Studies in public opinion: attitudes, nonattitudes, measurement error, and change (2004)* shrnuje Willem E. Saris a které často vychází z obecného modelu popsání v kap. 1.3. Tyto modely vysvětlují, jak se respondenti při tvorbě odpovědi na otázku týkající se politiky rozhodují. Rozvíjí poznatky již zmíněného P. E. Converse nebo navazují na práci opozičního Christophera Achena, který se rovněž věnuje politické metodologii a veřejnému politickému mínění v USA, ale na rozdíl od Philipa Converse je přesvědčen, že většina populace o politickém dění má alespoň částečný přehled, i když ne vždy je schopna odpovědět na konkrétní otázku a vyjádřit se ke všem tázaným tématům (Achen 1975).

Jedním z modelů, který přináší vysvětlení tvorby odpovědi respondenta na otázky politiky, je dnes již klasický dvoustupňový model komunikace navržený Paulem Felixem Lazarsfeldem a kolegy Bergsonem, Gaudetovou a Katzem. V jejich teorii názorových vůdců dochází k formování a vyjadřování politických názorů prostřednictvím takto označovaných osob, které působí jako zprostředkovatelé informací, jež sami získávají z médií nebo od dalších názorových vůdců a které předávají ostatním. Respondent si tak svůj názor utváří na základě převzatého názoru.

Pokud je respondent již nějakým způsobem spojen s určitou politickou stranou a má k ní vytvořen vztah, např. skrze rodiče, bude k této straně vyjadřovat svou loajalitu. Tuto loajalitu ke straně vysvětluje model stranické identifikace. „Stranická identifikace je dlouhodobý vztah voliče ke straně, je podobného rázu jako například náboženská identita nebo národnost. Na pozadí této identifikace stojí příslušnost k určité skupině a vliv rodiny“ (Vlachová 2000: 9). Identifikace se stranou je chápána jako emocionální záležitost a hluboce usazená vazba vznikající a vyvíjející se od dětství (ibid). Je předávána v rodině a s věkem se upevňuje (ibid).

Modely založené na teorii racionální rozdělují respondenty do dvou skupin. Sofistikovanější lidé vybírají odpověď na základě svých ideologických orientací, méně sofistikovaní spíše na základě sympatií (Saris 2004).

Při tvorbě odpovědi na výzkumnou otázku se někdy projevuje respondentova určitá „pohodlnost“, či spíše nezáměr hledat optimální odpověď. Často se spokojí s odpovědí, která mu přijde dostačující (Krosnick 1991 in Saris 2004), nebo vybírají odpověď, která jim zrovna vyvstane na mysli, neboli tu, která je nejvíce v popředí (Zaller, Feldman 1992). Lodge, Steenbergen a Brau přišli s tzv. on-line modelem, dle kterého si lidé neuchovávají názory na politiku, ale spíše mají pozitivní nebo negativní vzpomínky, které se k nim vztahují a které jsou v paměti k dispozici tzv. „on-line“ (Saris 2004), což bychom mohli chápat tak, že jsou při ruce, a ovlivňují jejich konečná rozhodnutí.

Shrneme-li poznatky výše zmíněných modelů, jsou minimálně dva způsoby, podle kterých respondenti ze své paměti vybírají odpovědi. Jedni uvažují spíše racionálně, jiní emociálně. Výběr odpovědi do značné míry záleží na utvořených a ustálených postojích, které jsou součástí informační vybavenosti. Erudovaný respondent má ze své zásoby vědění větší výběr než respondent, který se o danou tematiku příliš nezajímá. Ti, co se o politiku více zajímají, mají nejen více informací, ale tyto informace mají též organizované a strukturované. Sofistikovaní dotázaní mají utvořený ideologický rámec, jež opakovaně používají, a jejich postoje jsou stabilnější. Ostatní se řídí svými sympatiemi.

I přes rozdělení na dva tábory (racionální a emocionální) převládá názor, že se lidé řídí více pozitivními či negativními zkušenostmi, které si s tématem otázky spojují (Saris 2004: 21). Většina respondentů se nerozhoduje na základě fundamentálních úvah, jejichž rámec by opakovaně používala, ale jejich názory a postoje podléhají emocím a sympatiím. Informace v paměti nijak netřídí, a proto i v případě, že je jim položena tatáž otázka ale v jiném kontextu, vyberou z paměti jinou informaci než v předchozím případě (Saris 2004). Lidé s menším zájmem o politiku tak mohou pokaždé odpovídat jinak (Saris 2004).

Výše zmíněné modely, které dopomáhají k pochopení procesu tvorby odpovědi, by mohly být aplikovatelné i na jiná témata než je politika.

1.4.1. Typy respondentů

Z předešlé kapitoly víme, že všichni respondenti generují své odpovědi velmi podobně a liší se ve schopnostech a možnostech vybírat z paměti fundamentální nebo specifické úvahy, které vedou k odpovědi. Podle toho je lze rozdělit do 4 kategorií.

První skupinou jsou tzv. *issue publics*. *Issue publics* zahrnuje jedince, kteří mají podrobnější znalosti ve specifické oblasti, zajímají se o určitou problematiku a shromažďují relevantní informace (Saris 2004). Jsou dostatečně informovaní a schopni vyjádřit pozitivní i negativní aspekty dotazovaného jevu (ibid). Vzhledem k množství nashromážděných relevantních informací, jež nesou v paměti, jsou také schopni informace lépe setřídít a je pravděpodobnější, že je otázka nepřekvapí a bude pro ně snadné generovat odpověď (ibid).

Další skupinou jsou lidé, kteří se o politiku zajímají spíše obecně, vybírají si jen obecné informace, ale schází jim podrobnosti jako první skupině (ibid). Na podrobnější otázky neodpovídají přímo jako *issue publics*, protože mají v paměti uložené jen fundamentální informace, ale dokážou s nimi konkrétní dotaz spojit a přiřadit a poté dát odpověď (ibid). Jednoduše spojují obecné principy ve své paměti s konkrétní informací v otázce.

Třetí skupina se o politiku zajímá podstatně méně. Přesto jsou schopni zachytit alespoň základní politické dění z médií. Svě limitované poznatky ale už nijak netřídí (ibid). Ve vyjadřování konzistentních názorů jsou velmi citliví na formulace a pokládání otázek a odpovídají podle toho, co jim v době dotazování přijde nejvhodnější (ibid).

Poslední skupina se o politiku nezajímá vůbec. O tématu nezískávají prakticky žádné informace, kromě těch, které se jim často nabízejí v médiích. Pokud jsou nuceni odpovědět, odpoví spíše náhodně. V paměti uchovávají spíše dojmy a pocity než organizované podrobnější informace či ideologie (Sniderman et al. 1991 in Saris 2004).

Lze předpokládat, že většina adolescentů bude patřit do třetí nebo čtvrté skupiny. Nicméně pokud bychom i tuto typologii aplikovali na řadu dalších oblastí výzkumného zájmu, budou se odpovědi a zařazení do jedné z kategorií proměňovat např. dle toho, jak moc bude pro respondenta téma přitažlivé.

1.5 Nonattitude

V souvislosti s vyvrácením předpokladu o kompetenci veřejnosti vyjadřovat se k dotazovaným tématům, povahou a specifickými postoji adolescentů, které budou více rozpracovány v kapitolách níže, vyvstává řada otázek ohledně validity a reliability získaných dat. Do popředí výzkumného zájmu se tak dostává problematika nonattitude.

Pojem nonattitude se do češtiny překládá velmi nesnadno a spíše se pracuje s původním zněním. Nonattitude se vztahuje k postojům, které nejsou utvořeny. Odkazuje na stav, kdy jedinec nemá k dotazované problematice postoj a není schopen ho vyjádřit. Ve výzkumu jsme nonattitude částečně schopni objevit.

Projeví se buď v „neodpovědi“ na otázku – non-response nebo označením varianty *nevím*. Na druhou stranu nám respondent skutečný stav může tajit a místo přiznání nonattitude volí odpověď náhodně nebo hádá. Někteří respondenti, kteří nemají na položenou otázku názor, na ni na základě obecného pocitu, který o tématu mají, i přesto odpoví. Pokud je jim obsah otázky alespoň nějak povědomý nebo mají nějaký obecný přehled, se kterým si jej mohou spojit, pak se k němu na základě svých pocitů vyjádří (viz. kap. 1.3.). Skryté nonattitude se empiricky podařilo odhalit výzkumem, ve kterém se respondenti vyjadřovali k nereálným objektům či situacím (např. Feick 1989). Je ale poměrně náročné podíl respondentů s nonattitude alespoň odhadnout (pomoc při odhalení nám poskytnou např. opakované otázky).

Podle Converse je nonattitude záležitostí široké veřejnosti, která není o některých tématech dostatečně informována a zainteresována a též postrádá dostatečně sofistikované myšlení k tomu, aby k tématům měla co říci (Converse 1964). Converseův zájem byl zaměřen především na odpovědi získané v otázkách týkajících se politiky. Výsledky jeho studií z 50. let ukazují, že jen o něco méně než 4 % voličů mělo tehdy v oblasti politiky zformované postoje (ibid). Ostatní se rozhodovali na základě sympatií, spojení politické strany s pozitivními či negativními událostmi nebo podle zcela jiných nesouvisejících hodnot a informací (ibid). Converse a jeho kolegové rozvířili ve vlnách výzkumných šetření vášnivě debaty a otázka nonattitude se etablovala až do popředí badatelské činnosti (dále např. Krosnick et al. 2002 nebo Bogart 1967).

Tím, že Converse a jeho kolegové deklarují, že veřejnost v podstatě nemá schopnost se k celospolečenským tématům adekvátně vyjadřovat, zpochybňují jeden ze základních principů měření veřejného mínění, který před nimi rozhýbal a kritizoval již např. Herbert Blumer (Blumer 1948). Do té doby panovalo ve společnosti paradigma založené na ekvivalenci hlasů. Jinými slovy, každý hlas má stejnou váhu.

Znepokojující myšlenka, se kterou Blumer a Converse vystoupili, nicméně není zdaleka nová. Jak uvádí Price, pochybnosti nalezneme již u Platóna, v době osvícenství, nebo později u Lippmanma (Price 1992). Lidé se o veřejné dění nezajímají, protože od něj mají určitý odstup. Uzavřenost politického světa, který je mimo jejich dosah, je od tohoto zájmu odrazuje. Veškeré informace, které z veřejného dění získávají, jsou zprostředkované a redukováné (Lippmann 1922 in Price 1992) a je velmi těžké je posoudit, obzvláště při slabě etablované veřejné diskusi a nízké úrovni politické socializace a vzdělávání (Price 1992). Některé oblasti veřejného zájmu tak může samotná veřejnost vnímat jako těžko dostupný svět sám pro sebe.

Míra nezájmu nebo neznalosti odpovědi se stala podstatným ukazatelem kvality dat a především významným zdrojem informací o „veřejném nezájmu“. „*Perhaps the most important and accurate thing that surveys can tell us is the extent of public ignorance on matters of fact*“ (Bogart 1967: 337). Pokud bychom s Philipem Conversem a jeho kolegy a nástupci souhlasili, lze předpokládat, že dospělí respondenti nejsou v určitých tématech o moc kompetentnější a schopnější odpovědět než adolescentní respondenti. Patrně bychom v odpovědích v základních celospolečenských otázkách veřejného mínění, a zejména politiky, mezi adolescenty a dospělými nenašli příliš velké rozdíly. Odpověď *nevím* nebo non-response („neodpověď“) by tedy měla u obou skupin být zaznamenána podobně.

Conversovy závěry se ale stávaly terčem kritiky a ne všichni s nekompetentností veřejnosti souhlasí (např. již zmíněný Christopher Achen). Proto je potřeba prozkoumat řadu dalších faktorů, které se na volbě *nevím* nebo non-response podílejí, a zjistit, zdali tyto varianty skutečně vypovídají o tom, že respondent nemá postoj nebo zdali je to vyjádření něčeho zcela jiného.

1.5.1. Příčiny nonattitude

Vzhledem k většinou předpokládané názorové nestabilitě v období adolescence a stále probíhajícímu rozvoji kognitivních schopností u skupiny adolescentů se i přes Conversovy teze může v datech ukázat zvýšená míra výskytu non-response či odpovědi *nevím* oproti dospělé části výběrového souboru. Pokud se tak ve výzkumné části ukáže, je třeba se zamýšlet i nad jinými důvody, které by mohly být příčinou. V podstatě mohou nastat dvě situace. Respondent skutečně nemá k dané problematice utvořený postoj, ať už z jakýchkoli důvodů, nebo postoj má, ale existují okolnosti, které mu brání jej vyjádřit (např. neporozumění otázce).

Už v Galupových výzkumech z konce 60. let se ukázalo, že míra non-response a volba odpovědi *nevím* jsou determinovány úrovní dosaženého vzdělání (Krosnick et al. 2002). Méně vzdělaní lidé mají větší tendenci k volbě těchto možností (ibid). V některých výzkumech byla propast v míře nonattitude mezi vzdělanějšími lidmi a méně vzdělanými velmi široká (ibid). Otázkou je, zda se skutečně jedná o nevědomost nebo např. jen o neporozumění otázce. Některé otázky svou formulací nebo obsahem zvyšují podíl nonattitude. Jsou to například ty, které od respondentů vyžadují vyšší kognitivní nároky a jsou náročnější na porozumění. Respondenti s méně rozvinutými kognitivními schopnostmi mají ve výzkumech vyšší míru nonattitude (Krosnick et al. 2002). Neporozumění otázce do určité míry s dosaženým stupněm

vzdělání koreluje. V tomto ohledu jsou adolescenti oproti dospělým respondentům v nevýhodě a to nejen vzhledem ke svým kognitivním schopnostem, ale i stupni dosaženého vzdělání, přestože existuje mnoho dospělých, kteří mají vzdělání na stejné úrovni.

Mimo vzdělání se pravděpodobnost nonattitude snižuje u otázek, které se týkají oblasti zájmu respondenta. Jestliže respondentovi položíme otázku z oblasti, která ho nijak nezajímá nebo s ní nepřijde do styku, pak nám nejspíše k otázce nebude mít co říci. Subjektivně atraktivní témata snižují výskyt nonattitude. Je-li téma pro nás atraktivní, zajímáme se o něj a vyhledáváme si o něm informace. Čím více informací o dotazované problematice, tím hodnotnější odpověď. Nedostatek informací je nejčastějším zdrojem nonattitude (ibid).

Leo Bogart ve svém článku *No opinion, Don't Know, Maybe No Answer* z roku 1967 ověřuje Conversovy předpoklady o nonattitude a ukazuje, že i v jeho výzkumu velká část respondentů nebyla schopna odpovědět na faktografické otázky typu, zdali je Čína komunistickou zemí, ačkoli byla tehdejším aktuálním tématem masových médií (Bogart 1967). Bogart to vysvětluje selekcí, kterou respondenti provádí, když si k uchování vybírají jen ty informace, které se jich nějakým způsobem dotýkají nebo ty, které považují za relevantní či důležité (ibid). V případě Číny je otázka, co si o ní respondenti myslí až druhotná, důležité je se ptát, zdali si o ní vůbec něco myslí (Bogard 1967).

Zaller vysvětluje výskyt nonattitude v datovém souboru tím, že respondenti naopak mají až příliš mnoho informací, které nejsou schopni organizovat a strukturovat (Zaller 1992 in Saris 2004). Výsledkem je, že si respondent z paměti vybere tu informaci, která mu v době dotazování vyvstane na mysl. Pro vytváření takovýchto strukturovaných systémů informací a postojů je zásadní především znalost dotazované problematiky, jež je podmíněna alespoň částečnou názorovou stabilitou (Krosnick et al. 2002). V případě, že respondent má v paměti upevněné a strukturované názory, vyvolání odpovědi bude snazší a rychlejší (ibid).

Kromě dosaženého vzdělání, úrovně kognitivních schopností a zájmu souvisí volba odpovědi *nevím* a non-response také s pocitem kontroly nad situací a možností ji ovlivnit (Saris 2004). Adolescent v podstatě nemá příliš mnoho možností jak na politické otázky odpovědět, protože má pocit, že politiku nemůže nijak ovlivnit. Může se ale řídit kolektivním názorem, jenž ve společnosti panuje a který mu zprostředkovávají například rodina, přátelé nebo média. To, co je pro respondenty důležité je často to, co mohou ovlivnit, něco nad čím mají kontrolu, co může být v jejich moci.

1.5.2. Satisficing theory

Rozdíly v reliabilitě odpovědí mezi jednotlivými skupinami respondentů pomáhá vysvětlit *satisficing theory* amerického sociálního psychologa Jona Krosnicka (Krosnick et al. 2002). Satisficing theory je založena na obecném modelu dotazování uvedeném v kap. 1.3. Krosnick identifikuje dva procesy – optimalizace a satisfakce a dělí respondenty na dvě skupiny podle toho, který z nich je pro ně typický. Ti, kteří si postupně projdou všemi čtyřmi fázemi navržené obecným modelem a kteří „pochtivě“ hledají optimální odpověď, prochází procesem optimalizace. Ostatní generují své odpovědi víceméně povrchně, nepotýkají se s jednotlivými kognitivními úkoly a jejich odpověď je spíše uspokojivým než optimální řešením. Pro ně je typický proces satisfakce (satisficing) (ibid). Krosnick je přesvědčen, že spíše převažují lidé, kteří se ve výzkumech nesnaží dát tu nejlepší, optimální odpověď, ale často tu, která je bude stát co nejméně úsilí a bude pro výzkumníka dostačující, tedy převažuje model uspokojení nad optimalizací. (Krosnick et al. 2002)

„Náročnost“ otázky tak naráží na respondentovu neochotu nebo neschopnost v dané chvíli požadované kognitivní úkoly řešit. Některé otázky kladou na respondenty až velké kognitivní nároky, a proto tedy raději volí pouze dostačující odpověď (Krosnick et al. 2002). Volba dostačující odpovědi (satisficing) je podmíněna 3 faktory – motivace, náročnost otázky a respondentovy kognitivní schopnosti (ibid). Nízká motivace, obtížné otázky a málo rozvinuté kognitivní schopnosti vedou respondenty k vyjádření pouze uspokojivé odpovědi místo té optimální. Použití strategie uspokojivé možnosti produkuje méně reliabilní odpovědi (Borgers et al. 2003).

Mezi respondentovými charakteristikami a specifikami otázky nalezneme určitou souvislost. Respondenti s hůře rozvinutými kognitivními schopnostmi jsou více citliví na kognitivně náročnější otázky a jejich odpovědi ztrácí na reliabilitě.

V datech je poměrně obtížné efekt satisficing theory ověřit. Identifikovat ty, jejichž odpověď *nevím* je pouze uspokojivou a ne optimální odpovědí, kterou mohli poskytnout, je nesnadné. Krosnick a kolegové (Krosnick et al. 2002) se empiricky pokusili satisficing theory ověřit a výsledky přináší v článku "*The impact of "no opinion" response options on data quality: Non-attitude reduction or an invitation to satisfice?*" vydaném v roce 2002 v časopise Public Opinion Quarterly.

Vyslovení odpovědi, která maximálně využívá znalosti respondenta a jeho postoje, je detrimována rozsahem kognitivních schopností respondenta. Kognitivní schopnosti respondentů jsou v dotaznících měřeny skrze úroveň dosaženého vzdělání, které silně s úrovní kognitivních schopností koreluje (Ceci 1991 in Krosnick et al. 2002) S rostoucí úrovní

dosaženého vzdělání roste úroveň kognitivních schopností (Zahodne et al. 2011).

Aby Krosnick a kolegové eliminovali vliv kognitivních schopností, a zjistili, jestli respondent odpovídá optimálně nebo jen uspokojivě, použili metodu kontingentního hodnocení (contingent valuation method), která se používá ke zjišťování preferencí a hodnot v oblasti životního prostředí. Otázky dotazníku kontingentního hodnocení nejprve respondenta zahrnou větším množstvím informací k dotazované problematice a po prezentování těchto informací jsou respondenti vyzváni k odpovědi (Krosnick et al. 2002). Tím se eliminuje nejen možné nepochopení otázky či respondentův nedostatek informací k dané problematice a možnost vyjádření nonattitude, ale i vliv vzdělání, jelikož jsou otázky konstruovány tak, aby jim porozuměl každý bez ohledu na dosažené vzdělání, a je tedy možné měřit samotnou povahu dané odpovědi, tedy zda je optimální nebo uspokojující (ibid). Zároveň lze takto otestovat další předpoklad *satisficing theory* o determinaci volby *nevím* motivací respondenta, jelikož byl celý výběrový soubor rozdělen na dvě skupiny, kdy jedna vyjadřovala postoje nahlas za přítomnosti výzkumníka, druhá anonymně písemně (ibid). Ověření souvislosti charakteru dané odpovědi respondentem a jeho snahy, kterou k tvorbě odpovědi učinil, ověřili výzkumníci prostou přímočarou otázkou (ibid).

Datový soubor, který je použit k analýze v druhé části této práce, neumožňuje otestovat všechny předpoklady *satisficing theory*, ale jestliže lze kognitivní schopnosti měřit na základě vzdělání, je možné ověřit vztah mezi volbou odpovědi *nevím* a úrovní kognitivních schopností prostřednictvím ověření souvislosti mezi volbou odpovědi *nevím* a vzděláním, které úroveň kognitivních schopností odráží.

1.5.3. Odpověď *nevím*

Jestliže respondent dostane otázku, na kterou nezná odpověď, přirozeně uvede, že neví nebo na ni neodpoví. Tento zdánlivě jednoduchý předpoklad neplatí v každém případě. Ti, kteří volí odpověď *nevím*, buď skutečně neví, jak na otázku odpovědět, nebo je k volbě varianty *nevím* přiměly jiné okolnosti. Lidé, kteří se tváří, že neví, mohou i tak mít názor hodný pozornosti (Krosnick et al. 2002). Např. existují situace, kdy respondent, který neví, jak odpovědět, některou z odpovědí vybere. Někdy výzkumník klade na respondenty při dotazování vysoké nároky a dostane-li více podobných otázek, nebude se chtít prezentovat jako neznalý a tak raději náhodně odpoví (Krosnick et al. 2002).

Proto lze respondenty dle následujícího schématu rozdělit do 4 skupin.

Validita hodnocení vyjadřovaných postojů		
	Respondent vyjádřil odpověď	
	ano	ne
Respondent má skutečně utvořený postoj		
ano	skutečné postoje	pseudo nonattitude
ne	pseudo-postoje	skutečné nonattitudes

Tabulka č. 1: Validita hodnocení vyjadřovaných postojů

zdroj: Gilljam, M. Granberg 1993

Důvodů a okolností, které vedou k volbě *nevím* je hned několik. Ve svém článku z roku 1989, který mapuje výsledky jeho empirického šetření, Feick uvádí, že odpověď *nevím* uvádí častěji lidé starší a méně vzdělaní a závisí na síle postoje a znalosti dané problematiky, formulaci otázky, její délce a jejímu obsahu (Feick 1989).

Další z příčin volby odpovědi *nevím*, je získání většího množství času. Respondenti často uvádí, že neví, aby získali čas na vypátrání vhodnější odpovědi (Feick 1989). *Nevím* dále může být chybná odpověď, taková, která není konzistentní s respondentovými postoji (ibid). Respondent například špatně porozuměl otázce kvůli špatným instrukcím, menšímu zájmu, rozptýlení nebo nejednoznačné formulaci otázky. Pokud je otázka pro respondenta dvojsmyslná, může v něm vyvolat pocit nerozhodnosti, který nakonec vede právě k odpovědi *nevím*. Dotazovaný v podstatě váhá, protože se konkrétní dotazovaná oblast nachází v jeho „šedé zóně“ (ibid). Většina takových respondentů si „neumí poradit“ jen s jednou otázkou v dotazování a u ostatních otázek odpovídá bez problémů (Feick 1989). Podle Feicka ale existuje určitý typ lidí, pro které je v „šedé zóně“ více otázek, v podstatě celé téma a jsou nerozhodní u každé položky tématu, přestože o něm třeba již někdy přemýšleli. Pro tyto respondenty jsou charakteristické velmi ambivalentní postoje (Feick 1989). Pak jsou respondenti, kteří odpověď *nevím* volí skutečně kvůli tomu, že k němu nemají informace ani postoje. O daném tématu ještě nepřemýšleli a nemají na něj názor třeba z toho důvodu, že pro ně téma není atraktivní (Feick 1989). Poslední příčina je nejčastějším zdrojem (ibid).

V neposlední řadě je jeden z důvodů, proč respondenti volí odpověď *nevím*, prostá snaha vyhnout se přemýšlení a složitému hledání odpovědi v paměti nebo snaha vyhnout se vyjádření subjektivně vnímané společensky nežádoucí odpovědi nebo dokonce odpovědi, za

kteřou by se cítili trapně (Noelle-Neumann 1993 in Krosnick et al. 2002). Jiné svým obsahem mohou respondenty zaskočit nepřipravené a v daný moment se jim konkrétní relevantní odpověď nevybaví, přestože po chvílce přemýšlení by udali odpověď, se kterou by byli mnohem spokojenější (ibid). K označení odpovědi *nevím* některé respondenty láká už jen ten fakt, že je jim tato možnost nabídnuta (Krosnick et al. 2002)

1.5.4. Non-response

Non-response představuje selhání v získání odpovědi (Groves 2004). Existují dva druhy non-response – respondenti buď neodpoví jen na některé otázky (*item non-response*), nebo zcela odmítnou celý výzkum a svou účast (*unit non-response*) (Krejčí 2008). V některých studiích problematiky non-response je tento termín ekvivalentem pro odmítnutí i volbu odpovědi *nevím* a jejich příčiny jsou totožné (Shoemaker et. al. 2002). Non-response tak, stejně jako volba odpovědi *nevím*, souvisí např. s rozvojem kognitivních schopností, porozuměním otázce nebo zájmem a informovaností.

Výskyt non-response a odpovědi *nevím* tvoří jeden z klíčových indikátorů kvality získaných dat (Krejčí 2007). Snižuje objem získaných dat a zanechává v datech trhliny, které působí řadu metodologických a interpretačních otázek (Denscombe 2009).

1.6. Nonattitude a kvalita datového souboru

V předchozích odstavcích je výskyt nonattitude dáván do souvislosti spíše se “selháním“ na straně respondenta. Vyjádření nonattitude nemusí ale vždy být ukazatelem respondentovy skutečného nonattitude nebo nezájmu či neochoty odpovědět např. v případě citlivých otázek. Zvýšená míra item non-response může indikovat chybu již v měřicím nástroji, okolnostech dotazování nebo jiným defektem způsobeným v průběhu celého procesu výzkumu (Biemer, Lyberg 2003).

Jak již bylo uvedeno v předešlé kapitole, non-response je jedním z klíčových indikátorů kvality získaných dat. Může indikovat povahu určité skupiny, ale zároveň poukazovat na chybu ve výzkumu. V druhém případě zvýšená míra item non-response silně ovlivňuje validitu a reliabilitu měření, takto zaznamenané odpovědi vychylují naměřené hodnoty od skutečných a zkreslují jejich rozptyl (ibid). Míra item non-response do určité míry koreluje s celkovou přesností šetření konstituované např. na základě průměrné kvadratické chyby šetření (*mean square error*) (ibid: 278). Vysoká míra item non-response tak znehodnocuje celé výzkumné šetření a kvalitu získaných dat. Falzifikuje závěry, které by se z

odpovědi výběrového souboru daly vyvodit o cílové populaci a koreluje s unit non-response. Ovlivňuje kvalitu prováděných analýz a některých proměnných.

Nonattitude celkově představují hrozbu ve formě ztráty informací (Schafer, Graham 2002). Výzkumníci se proto item non-response snaží zabránit již při plánování a konstrukci výzkumného šetření (např. testování položek dotazníku, zvážení či případná eliminace otevřených otázek, školení tazatelů apod.). Výskytu item non-response nicméně v datech zcela zabránit nelze. Pokud se pohybuje v rozumné míře (dříve se uvádělo do 5 %) (ibid), zmírňují jeho dopady výzkumníci vážením nebo doplněním (ibid). V jiném případě označí chybějící hodnoty jako missing values a budou s nimi v analýzách takto pracovat (Kovar, Whitridge 1995). Toto řešení má svá úskalí především v interpretaci těchto hodnot a to i nadále např. v sekundární analýze. Jiný výzkumník s jinými předpoklady může data analyzovat a interpretovat s jinými výsledky (ibid). Kredibilita dat se tím dostává do ohrožení (ibid). Ani nahrazení dat není zcela bez problémů. Postup doplnění chybějících hodnot má velice přísná pravidla a je potřeba mít dostatečné vědomosti a informace jinak opět dojde k znehodnocení datového souboru (ibid).

Krosnick a kolegové v článku *The impact of "no opinion" response options on data quality: Non-attitude reduction or an invitation to satisfice?* z roku 2002 doplňují, že vyjádřené nonattitude kvalitu datového souboru nemusí zvyšovat a ve skutečnosti zabraňují měření jinak smysluplných a právoplatných názorů.

2. Adolescence

Charakterizovat období dospívání nemusí být vždy úplně snadné. Atributy, jež by se daly s pojmem adolescence spojovat, jsou kulturně a historicky proměnlivé. Většinou je adolescence považována za most mezi dětstvím a dospělostí. Jedná se o složité období kompletní proměny osobnosti, období hledání a přehodnocování, na jehož konci je subjektivně přijatelné sociální postavení a uspokojivá forma vlastní identity (Vágnerová 2000: 321).

Z hlediska sociologie je adolescence především procesem učení a poznávání, stejně jako přijímáním nových rolí, jež podmiňuje integraci člověka do společnosti (Macek 2003). Přijímání nových rolí je spojováno s hodnocením sebe sama a také svého okolí (Macek 2003). Adolescence je „období přebírání role dospělého, zapojování se do společenského života a jeho institucí, definování vlastní sociální pozice a poznávání názorů společnosti“ (Jandourek 2001: 13). Ve všech okamžicích a v každém prostředí je jedinec vystaven souborům požadavků, jež na ně klade nejbližší okolí a společnost se svými specifickými očekáváními a normami. Jeho vlastní role je v každém čase a prostoru ve střetu s jinými rolemi. Adolescent se dostává do výjimečné situace, ve které se ocitá na rozcestí a na krátký okamžik mu není přirozená ani jedna z nabízených rolí (Macek 2003). V dětských rolích se cítí již nepatřičně a zároveň se ještě necítí komfortně ani v roli dospělých. Přechodnost tohoto období se projevuje také v tom, že nemusí vždy být zcela jasné, jaká pravidla jsou pro adolescenty závazná, případně odkdy je už nutné je respektovat (ibid).

Snahou dospívajících je co nejrychleji se odpoutat od dětství, zbavit se jednoznačné sociální podřízenosti a být přijat do světa dospělých (ibid). Při své cestě naráží na mnoho překážek a nejistot. Zodpovědnost za sebe sama, svá rozhodnutí, postoje a vyhranění se spojované s určitou nejistotou jsou pravděpodobně jedněmi z nejproblematictějších aspektů celého procesu dospívání, jehož průběh ovlivňuje řada faktorů. Celé období bývá doprovázeno různými obtížnými momenty, které mění život mladého člověka. Ne náhodou jej někteří autoři vidí jako velmi nestabilní a vrtkavé, plné zásadních změn.

Přístupů nahlížení adolescence je více. V něčem se shodují, v jiném rozcházejí. Mezi společné znaky patří hledání a utváření vlastní identity doprovázené vnitřními konflikty, bojem s nejistotou, pochybnosti o sobě samém a své pozici ve společnosti.

Z časového hlediska je adolescence, někdy označovaná také jako mládí, mládež, dospívající nebo dorost, poměrně dlouhé období našeho života, jehož počátek a konec se v jednotlivých pohledech také liší. Vývojová psychologie spojuje adolescenci s celou druhou

dekádou lidského života. Z hlediska sociální psychologie je adolescence obvykle vymezována věkem mezi 15. a 20. (někdy až 22.) rokem života. Zpravidla se počátek adolescence odvíjí od dokončení vývoje reprodukční zralosti a její konec se vztahuje k dosažení určitých psychologických, sociologických a pedagogických kritérií jako jsou dosažení osobní autonomie, role dospělého a ukončení vzdělávání a získání profesní kvalifikace (Macek, 2003: 9). Všeobecně bývá období dospívání rozdělováno do tří etap: časnou adolescenci – od 10 (11) let do 13 let, střední adolescenci – od 14 let do 16 let, a pozdní adolescenci – od 17 let do 20 let (ibid). Pro potřeby této diplomové práce se budu věnovat kategorii střední a pozdní adolescence, jelikož budu používat data z výzkumů CVVM, jejichž respondenty jsou lidé starší 15 let.

2.1. Specifické charakteristiky adolescence

Odborná literatura často na jedné straně uvádí, že je období adolescence velmi složitým, proměnlivým, bouřlivým a těžko předvídatelným obdobím a na straně druhé, kromě názorové nestability, krize identity a drobných konfliktů není období adolescence nijak nestandardně bouřlivější než ostatní fáze lidského života. Sama rozmanitost popisu adolescence odráží povahu tohoto období. V této kapitole budou stručně připomenuty specifika tohoto životního období ve vztahu k základním sociologickým a sociálně-psychologickým teoriím, které se adolescencí zabývají, a jejich empirické ověření. Tyto charakteristické rysy umožní lépe porozumět chování a uvažování adolescentních respondentů a tvorbě jejich odpovědí ve výzkumech veřejného mínění.

2.1.1. Nestálost/ dynamičnost

Adolescence je často vnímána jako období komplikované, dynamické až přímo bouřlivé, plné změn a nestability. Je tomu tak nejen v očích společnosti, ale důkazy najdeme i ve vědě. Již v prvních vědeckých publikacích na poli vývojové psychologie se jako specifický rys adolescentního období objevuje konflikt. G. S. Hall, americký psycholog, který se zabýval vývojovou psychologií s důrazem na období adolescence a který je označován jako otec adolescence, popisuje adolescenty jako osoby, pro které je charakteristické určité niterní rozpolčení (Macek, 2003). Hall přirovnává adolescenci k německému literárnímu hnutí Sturm und Drang, hnutí revolty, boje, vnitřní rozpolcenosti a emocí (Macek, 2003).

Dynamičnost se projevuje např. vysokou emocionalitou, která je jedním z typických znaků dospívání. Vzhledem k věkovému rozpětí adolescentů se její projevy liší. Pro časnou

adolescenci je příznačná vysoká emoční labilita, posuny nálad, krize a pocitových zvrátů, které souvisí např. s hormonálními změnami nebo zvýšenou mírou sebereflexe (Macek, 2003). Ve střední a pozdní adolescenci náladovost a vysoká labilita postupně odeznívá (Macek, 2003).

Určitá dynamičnost tohoto období vyplývá nejen z množství změn, kterými adolescenti prochází, ale i z řady úkolů, které je potřeba splnit. Koncept vývojového úkolu popisuje adolescenci jako sérii vývojových úkolů, kterými si adolescent musí projít. Řada vývojových úkolů byla započata již v dětství a v adolescenci je završena, jiné s touto životní fází přicházejí (ibid). Při plnění každého vývojového úkolu naráží adolescent na střet svých individuálních potřeb a očekáváním společnosti. To, co sám chce, je v neustálém střetu s tím, co vyžaduje okolní prostředí, komunita a společnost, která od svých členů vyžaduje dodržování osvědčených vzorců chování (Švancara, 1975). Ve většině případů se jedinec na podmínky společnosti dříve či později adaptuje, nicméně v tomto období může být v některých případech proces adaptace na podmínky společnosti a plnění vývojových úkolů komplikovanější.

Jeden z nejdůležitějších vývojových úkolů adolescenta pak představuje ujasnění a hierarchizace hodnot a utvoření vlastního stabilního názoru (Macek, 2003). Než dojde k naplnění tohoto úkolu, nemají rozhodnutí dospívajících vždy stabilní a dlouhodobé podloží (ibid). Mezi názory a postoji mladých může panovat značná diskontinuita a často tak dochází k rozhodnutím, která nemají pevný základ, jsou uspěchaná a později vzata zpět. Některé hodnoty, ačkoli jinak ustálené povahy, bývají přehodnocovány a opětovně formovány (ibid).

V sociologických datech se dynamičnost projevovaná emoční labilitou zřejmě nijak významně neprojeví. I když bychom si mohli položit otázku, zdali náladovost nebude souviset s neochotou adolescentních respondentů odpovídat či ukazovat na jejich zvýšený nezájem o dotazovaná témata, přeci jen jsou cílovou skupinou adolescenti starší 15, kteří by se měli vyznačovat vyšší stabilitou. V datech bychom mohli ověřit ale jistou nerozhodnost a pokročilost v naplnění vývojových úkolů, která by se mohla projevit zvýšenou mírou odpovědi *nevím* nebo neodpovědi.

2.1.2. Rozhodování

Další rys, který se k adolescenci váže a také svým způsobem navazuje na dynamickou povahu dospívání, je rozhodování. Adolescence je obdobím velkého množství voleb, které mladý člověk musí učinit a které dál formují kvalitu jeho života. To platí zejména v případě životních voleb (volba vzdělání, povolání, partnera, osamostatnění se apod.). Rozhodování je

typickou součástí dospívání a klade na adolescenty velké nároky. Je proto jen pochopitelné, že některá rozhodnutí jsou obtížnější než jiná, a není vždy jednoduché je učinit a mohou mladého člověka stavět do pozice nerozhodnosti. Závažná rozhodnutí vyžadují vysoce racionální přístup a kompetentnost (např. měl bych vědět, co chci studovat, ovlivní to moje budoucí povolání), to v ideálním případě, nicméně oboje často ustupuje emocím nebo vnějšímu tlaku. Dynamičnost adolescentů ve spojení s prodělávanými životními krizemi mohou v krajních případech dokonce vést ke špatným rozhodnutím a rizikovému způsobu života.

Jako základní znak adolescentů se rozhodování objevuje např. v teorii Jamese Marcii, kanadského psychologa, jednoho z předních odborníků v oblasti vývojové psychologie se zaměřením na adolescenci. Marcia rozšířil poznatky klasika Erika Eriksona a navázal na jeho koncepci identity. V Marciově teorii jsou důležité dva prvky, jejichž kombinací popisuje čtyři různé stavy identity, které podmiňují schopnost rozhodování. Jsou jimi krize a závazek (Marcia 1988). Marcia tak spojuje dynamičnost s rozhodováním. Potenciální krize pak představují především životní volby a velká i drobná rozhodování, jakými jsou např. volba povolání, volba partnera nebo volba politické strany. Každá volba je doprovázena aktivním hledáním a objevováním a je zakončena závazkem (Marcia 1988). Závazek je konečným vyústěním vložené investice a vyžaduje od svého nositele určitou zodpovědnost. Mladý člověk přijímá určitý cíl a volí si svůj program (ibid).

Podle toho, v jakém statusu identity se adolescent nachází, je jeho schopnost volby lehčí či naopak obtížnější. Pokud dospívající krizí neprochází ani nemá žádný závazek, může se dostat do stavu difúzní (rozptýlené) identity („identity diffusion“) (ibid). V takovém stavu je velice ovlivnitelný názory a postoji druhých. Svá přesvědčení často mění na základě přesvědčení druhých, experimentuje a zkouší nabízené a nové role. Přitom všem se snaží jednat v souladu s přijatelnými normami a hlavně s očekáváním skupiny, do níž patří nebo které se chce přiblížit. Rodina, učitelé a přátelé jsou nejdůležitějšími skupinami, jež se na vytváření názorů a postojů dospívajících podílejí. Pomáhají utvářet vlastní já a usnadňují vstup do nového, zatím jen málo probádaného, světa skrze své vlastní zkušenosti. Proces sebeutváření může být doprovázen krizí hledání a pochybnostmi současně se snahou o řešení otázek svých závazků (Macek 2003).

Další možností je předčasně uzavřená identita („identity foreclosure“), která se vyznačuje přijetím závazků bez předchozích zkušeností a krizí (Marcia 1967). Status moratoria („moratorium“) je stavem hledání, objevování a experimentování, kdy se ještě žádný závazek nevytváří (Marcia 1967). I v tomto stavu jsou adolescenti nejvíce ovlivnitelní,

protože se nemohou rozhodovat na základě vlastních zkušeností, neexperimentují, ale jsou ovlivňováni rodiči, přáteli či médii. Poslední je dosažení identity („identity achievement“), v níž byla krize zažehnána a závazek přijat (Marcia 1967). Pro tento stav je už typická určitá stabilita ve vytvořených hodnotách a přesvědčení.

Empiricky Marciovy statusy ověřovali např. Vondracek a kol. (1995), kteří zkoumali jejich korelaci s volbou povolání (Vondracek et. al. 1995). Předmětem jejich zájmu byly v první řadě statusy spojované s nerozhodností – rozptýlená identita a moratorium. Jejich výsledky jasně Marciovu teorii potvrzují. Respondenti, kteří se nacházeli ve statutu moratoria a rozptýlené identity byly ve volbě povolání více nerozhodní než ti, kteří byli identifikováni statutem uzavřené a dosažené identity (Vondracek et. al. 1995).

V praxi je možné nerozhodnost pozorovat např. u studentů, kteří se delší dobu nejsou schopni profilovat ve svém vzdělání a volí studium obecného charakteru bez užšího zaměření, nebo u těch, kteří oddalují vážná životní rozhodnutí a např. stále bydlí s rodiči nebo zkouší jedno zaměstnání za druhým.

Jiné vysvětlení slabší schopnosti rozhodování nalezneme v kognitivních přístupech, kde jsou kognitivní schopnosti adolescentů spojené s rozhodování považovány za velmi slabé. Důkaz ve svém článku z roku 2005 přináší Laurece Steinberg. Nedostatečně rozvinuté kognitivní schopnosti, především neschopnost představit si reálné důsledky, jsou dle Steinberga příčinou špatných rozhodnutí (Steinberg 2005). Ta mohou být způsobena také tím, že si dospívající jen teoreticky dovede představit důsledky svého jednání (Steinberg 2005). Na druhou stranu nelze všechna špatná rozhodnutí připisovat kognitivním schopnostem a neuvědomění si důsledků. Velký vliv má také okolí a vnější tlak stejně jako emoce (Steinberg 2005).

V datech by se diskontinuita přesvědčení a diskrepance mezi vyjadřovanými postoji, která se na některé Marciovy popsání statusy váže, měla odrážet ve výpovědích adolescentů, kteří mohou mít problém svůj názor vyjádřit.

2.1.3. Nezájem

Již v monografii G. S. Halla vydané v roce 1922 byl mezi hlavními znaky a rozpory nezájem uveden jako typický znak této životní etapy (Krejčová 2011). Adolescenti projevují extrémní zájem a zaujetí, které ale střídají s náhlými projevy nezájmu, lhostejnosti, neochotou dozvědět se něco nového a uzavřením se do sebe (Krejčová 2011). Otázka, zdali lze tuto charakteristiku identifikovat i mezi dnešními adolescenty, zejména těmi, kteří se nachází

v období pozdní adolescence, patří k hlavním cílům této práce. Mezi témata, která k předmětu nezájmu patří nejčastěji, jsou především ta, která nejsou respondentům blízká, o kterých nejsou informováni nebo ta, o kterých si myslí, že je nemohou ovlivnit. Ochota vyjadřovat se k tématu souvisí s povahou tématu a jeho subjektivní blízkostí a zájmem, který k ní respondent pociťuje.

V datech můžeme nezájem měřit nejen přímou otázkou např. „Jak moc se zajímáte o následující témata?“, ale určitý vhléd a nápovědu pro potvrzení hypotézy o nezájmu poskytuje také míra nonattitude, tedy míra non-response a míra volby odpovědi *nevím*, případně pokud respondent volí střední cestu, kterou nevyjádří ani kladný ani záporný postoje, jednoduše např. není ani spokojen ani nespokojen.

2.1.4. Apolitičnost

Zájem o politiku je mezi adolescenty opravdu nízký. Jedním z vysvětlení, která se na první pohled nabízí, může být to, že většina adolescentů ještě nemá právo volit. Slabý zájem přetrvává ale i po dosažení volebního práva. Volební statistiky tradičně ukazují na nízkou volební účast prvovoličů, která je dokonce nejnižší v porovnání s ostatními věkovými skupinami voličů (např. STEM nebo Petrúšek 2010). Hypotetická ochota zúčastnit se voleb přesto zůstává mezi adolescenty poměrně vysoká. Dotazníkové šetření provedené v lednu roku 2012 firmou Millward Brown ve spolupráci s Člověkem v tísni zjistilo, že touha zúčastnit se voleb se projevila u více než poloviny dotázaných studentů (Člověk v tísni 2012).

Hlavním důvodem neochoty zúčastnit se voleb (i těch studentských „nanečisto“) zůstává dle šetření Millward Brown a Člověka v tísni nezájem o politiku a nespokojenost s politickými reprezentanty (ibid). Dále je to nerozhodnost a pocit nemožnosti ovlivnit situaci (ibid). Deklarované volební preference jsou pak založeny na obecné politické identifikaci a afektivním rozhodování (ibid).

Nezájem dospívajících o politiku vysvětluje např. Converse a Niemi (1971). Hlavním zájmem dospívajícího je nejdříve touha věnovat se sama sobě a vytvářet si životní základy (Converse, Niemi 1971). Společně s vysokou horizontální a vertikální mobilitou neposkytuje pro zájem o politiku prostor. Mladí lidé po dosažení 18. roku života, hledají životní jistoty a partnery, později „vylétají z rodinného hnízda“ a usazují se mimo své trvalé bydliště. Byrokratické a další nástrahy se stěhováním z domova spojené pak zamezují prvovoličům se plně soustředit na volební hlasování. Těm mladším to nedovolují jiné zájmy. Na politiku zkrátka není pomyšlení.

2.1.5. Kognitivní schopnosti

V pracích Jeana Piageta, které patří ke klasické literatuře kognitivní psychologie, se se zvláštními charakteristikami kognitivního vývoje adolescentů ještě nesetkáme. Od 16. roku výše je Piaget považoval za stejné jako v dospělosti. Dnešní psychologie jisté odlišnosti přiznává.

Adolescenti jsou stále ve vývoji. Mezi 15. a 20. rokem života se kognitivní schopnosti tříbí, nemusí být rozvinuty na úrovni kognitivních schopností dospělých. Pokročilejší kognitivní vývoj je individuální a v různém věku dosahuje rozdílné úrovně. Je podmíněn dosažením určité úrovně neurofyziologické zralosti a získáním potřebných zkušeností (Vágnerová, 2000). Adolescenti si například teprve nově začínají připouštět variabilitu různých možností a prochází si postupnými změnami v uvažování. Začínají uvažovat systematictěji, ověřují hypotézy, experimentují s vlastními úvahami či si postupně osvojují abstraktní způsob myšlení. Získané poznatky podrobují přezkoumání (Vágnerová, 2000).

Nové změny v uvažování se promítají v postojích k základním psychickým potřebám (potřeba jistoty a bezpečí, potřeba seberealizace, potřeba otevřené budoucnosti). U jiných postojů je patrná inklinace k radikalismu a snaha věci zjednodušovat (Vágnerová, 2000). Postoje ke světu a k sobě samému jsou pod vlivem nově nabyté schopnosti uvažovat hypoteticky, tj. uvažovat o reálně neexistujících alternativách. Mladí uživatelé tak například hypoteticky vědí o škodlivosti užívání drog, nicméně ve skutečnosti jim v konzumaci nebo v experimentování nezabrání. Často si představují, co vše by mohlo být jinak či co by se mohlo a dalo změnit (ibid). Tyto úvahy jsou na jedné straně tím, co pohání aktivní úsilí mladých lidí o změnu současného stavu, nicméně na druhou stranu bývají zastavovány snahou a tendencí na určitých názorech, ať už svých či převzatých, lpět (ibid).

Úroveň dosažených kognitivních schopností má ve výzkumech veřejného mínění významný vliv. Kognitivní aspekty ve výzkumu patří mezi klíčové oblasti výzkumných šetření a jsou významným kouskem ve skládáče porozumění dotazování adolescentů. Dnes již víme, že situace, kdy tazatel pokládá otázku a respondent odpovídá, není jen o explicitně vyjádřených odpovědích, které tazatel v dotazníku na základě odpovědi respondenta zaznamená. Něco dalšího se odehrává také přímo v pozadí této situace, mimo rámce stanovené dotazníkem. Proces dotazování je vlastně sérií kognitivních zadání, se kterými se respondent musí potýkat a řešit. To, jak je řeší, nás zajímá. Poznatky kognitivní psychologie začaly být do metodologie dotazování aplikovány již koncem 70. let (Neusar 2009). Od té doby vzrostl zájem o psychické procesy, které se v hlavách respondentů při dotazování odehrávají a které mají vliv na zpracování informací a generování odpovědi. Kognitivními

schopnostmi rozumíme především vnímání, myšlení, pozornost a paměť.

Tyto procesy jsou determinovány dosaženým stupněm vývoje kognitivních schopností, který je jedním z faktorů určujících odpověď respondenta. Obecně bylo např. prokázáno, že lidé s nižšími kognitivními schopnostmi častěji volí odpověď *nevím* nebo nedokážou svůj názor ve výzkumu vyjádřit. Dosažení určité úrovně kognitivních schopností je pak dále například determinantem občanské a prosociální angažovanosti, což by mohlo vysvětlovat nízký zájem adolescentů v těchto oblastech (Nie, Junn, Stehlik-Barry, 1996 in Freese, Branigan, 2012). Díky rozdílnému stupni vývoje lze vysvětlit řadu odlišností v odpovědích dospělých a dospívajících.

2.2. Postoje v období dospívání

Ačkoli je téma postojů velmi populární, jejich podrobnější vývoj v jednotlivých cyklech lidského života, který by přispěl k formaci obecných charakteristik postojů dospívajících odlišujících je od postojů dospělých, zůstává prozatím bez hlubší sociologické a nejspíš i psychologické reflexe. Řada výzkumů veřejného mínění je realizována hlavně s dospělými respondenty, přesto si v žádném případě nelze stěžovat na absenci výzkumů věnující se mládeži, i když nedosahují takové kvantity. Rozsáhlejší výzkumná šetření jsou prováděna například Institutem výzkumu dětí, mládeže a rodiny Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity nebo za podpory grantů a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Jedním z vysvětlení absence širších poznatků o specifikách postoje mládeže může být např. to, že mnozí badatelé jsou přesvědčeni o relativní neměnnosti a stabilitě postojů, nevidí mezi postoji dospělých a dospívajících rozdíl, tudíž nemají důvod uvažovat o určitých výjimečnostech. Jiným potenciálním vysvětlením se jeví, že ve výsledcích výzkumů, do nichž byla zahrnuta i skupina adolescentů, není mezi věkovými kategoriemi v tomto ohledu rozlišováno, protože tvoří jen okrajový vzorek výběrového souboru, ze kterého nelze vyvozovat spolehlivé závěry. Určité satisfakce bychom dosáhli syntézou poznatků z několika již proběhlých výzkumů, které na sebe ale bohužel tematicky ani metodologicky často nenavazují. Ideální data bychom získali nejspíše z longitudinálních výzkumů, které jsou v českém prostředí spíše vzácné.

Postesknutí nad nedostatkem vědecké pozornosti zkoumání specifik postojů adolescentů vyjádřil ve svém článku *A Longitudinal Study of Attitude Development and Some Correlates* (1964) již v 60. letech americký psycholog Lester Guest. Podobný povzdych se nepřestal ozývat ani později. Ten pravděpodobně vycházel také z toho, že postojová šetření

byla zpočátku zaměřena na strukturu nebo změnu postojů dospělých respondentů. Jednalo o krátkodobé experimenty prováděné v laboratorních podmínkách. Otázka formování a konzistence postojů adolescentů zůstávala nezodpovězena, především z důvodu absence většího množství longitudinálních výzkumů, jež by napomohly lepšímu porozumění postojovému vývoji v tomto věkovém období.

Dnes se jim kromě rozsáhlejších tematicky zaměřených výzkumů dostává pozornosti i v pravidelných šetřeních politických názorů, předvolebních průzkumech a v rámci výzkumů politické socializace, kam jsou zahrnuti jako jedna ze skupin respondentů. Pravidelnost, tematická návaznost a podobná metodologie těchto výzkumů představují rozsáhlý vypovídající materiál, ze kterého lze o postojích adolescentů vyvodit užitečné informace.

2.3. Specifika postojů adolescentů

Adolescenti bývají ve svých postojích nadměrně kritičtí a mají sklony polemizovat. (Vágnerová 2000) Odlišný názor chápou jako projev nechoty či omezenosti. Výsledkem je preference a lpění na jednom názoru, který považují za nejlepší a o němž odmítají pochybovat. Dospívající mají také sklony podléhat mylné představě o výjimečnosti svých představ, jež je způsobena neznalostí představ a způsobu uvažování druhých lidí.

David Elkind vidí dospívající jako velmi egocentrické osoby. Až příliš se domnívají, že jsou neustále vystaveni hodnocení druhých, a kladou velký důraz na svůj zevnějšek a chování. (Elkind, 1967) Mimo to bývají radikálně vymezení a mnohdy neopodstatněně generalizují (např. všichni rodiče jsou přísní a nezábavní, všichni učitelé jsou přísní). Tato zobecnění bývají definitivní a ovlivňují jedincovo uvažování a jednání a takové postoje bývají trvalé a dospívající není ochoten o nich polemizovat, natož přijmout jakékoli pochybnosti či jeho nepravost. (Vágnerová, 2000)

Diskuse nad stabilitou postojů se odvíjí od diskuse nad povahovými rysy adolescence. Data a teorie získaná z dosud dostupných šetření jsou ohledně stability postojů adolescentů spíše rozporuplná a nejednotná. Často rozdělují pohledy na postoje mládeže na dva tábory. Členové prvního jsou přesvědčeni, že se postoje dospívajících nijak neliší od postojů dospělých, druhý v nich vidí specifické charakteristiky. Např. již zmíněný Lester Guest v 60. let se řadí k první skupině. První vlnu šetření postojů mládeže zorganizoval v roce 1959 na vzorku 1000 studentů, další o rok a dva později. Výsledky ukázaly, že postoje adolescentů během dospívání fluktuují a k jejich stabilizaci dochází postupně s přechodem do věku dospělosti. Tím potvrzuje, že se v období dospívání postoje stále formují (Guest, 1964). I v literatuře je období adolescence spíše považováno za dobu dovršení procesu utváření postojů.

Alwin a Krosnick (1991) nebo např. Prior (2010) naopak rozdíl mezi postoji adolescentů a dospělých neprokázali. Určitým omezením generalizace tvrzení Alwina, Krosnicka nebo Priora je to, že svá měření prováděli v rámci zjišťování postojů dospívajících k politice. Stabilita postojů by mohla být podmíněna předmětem nebo činnostmi, ke které se daný postoj vztahuje, vzděláním nebo věkem, případně jinými faktory. Různé postoje mohou nabývat různého stadia stability.

Zformované postoje mají stabilní charakter, a pokud nedojde k jejich změně důsledkem životních změn, jsou v určité míře přetrvávající. Pokud se přikloníme k názoru, že v adolescenci se postoje ještě dotváří, je pravděpodobné, že naměřená stabilita postojů bude velmi nízká. Na druhou stranu, přikloníme-li se k druhému názoru, že základní postoje jsou v adolescenci již zformovány, pak bychom měli naměřit postoje mnohem stabilnější povahy. V literatuře spíše převládá názor, že se dospívající stále nacházejí uprostřed procesu utváření postojů, a proto jsou jejich vyjadřované postoje proměnlivé.

Marc Hooghe a Britt Wilkenfeld zkoumali povahu a stabilitu postojů adolescentů a připouští, že jestliže se v tomto období postoje stále vyvíjí, je pravděpodobné, že to, co výzkumy zachytí je jen pouhá „momentka“ (*snapshot*) s omezenou prediktivní hodnotou s ohledem na postoj, jež budou dotazovaní mít v období dospělosti (Hooghe, Wilkenfeld 2008). Přidávají se k nim také např. Alwin a Krosnick (1991), Jennings a Niemi (1981), Neundorff, Smets a García-Albacete (2013) nebo Vaillancourt 1973. Nekontinuita a nekonzistentnost vyjadřovaných postojů je důsledkem nejen procesu tvorby postojů, ale také vychází z velkých změn a přechodů, které se v dospívání odehrávají. Proto ke stabilizaci postojů dochází až se zvyšujícím se věkem, kdy se mladí odpoutávají od svých rodičů a v době, kdy své postoje dokáží lépe organizovat. Někdy se konzistentní názory utvoří až v rané dospělosti. Vollebergh s kolegy objevili vysokou míru nestability postojů ještě ve věkové kategorii 21-24 let (Vollebergh et al. 2001). Dospívání můžeme proto považovat jen za zastávku na cestě k postojové svébytnosti a stabilitě.

Naskytuje se tedy otázka, zdali má smysl se na postoje dospívajících dotazovat a jak s daty pracovat, jak interpretovat výsledky? Je adekvátní se mladých dotazovat na soudy, pokud s nimi nemají zkušenost a nemají k nim vytvořený postoj? Je odpovídající ptát se na otázky k parlamentu, když nemají právo volit a politika jim není blízká?

Hooghe a Wilkenfeld připouští, že některé základní postoje (konkrétně politické) mohou být dobře rozvinuty už do 14. roku (Hooghe, Wilkenfeld 2008). Vaillancourt uvádí, že základní politické postoje jsou formovány v dětství, během povinné školní docházky (Vaillancourt, 1973). Takto zformované postoje bývají stabilní a vykazují kontinuitu i

v pozdějších životních cyklech (Hooghe, Wilkenfeld 2008). V takovém případě postoje adolescentů nevykazují zásadně odlišnou stabilitu v porovnání s měřením postojů dospělých a není důvod je od dospělých respondentů významně odlišovat. Naměřené postoje pak poskytují nahlédnutí a predikci budoucího vyjadřování postojů ke sledované problematice (Hooghe, 2004). K tomu se přiklání např. Prior (2010).

Vzhledem k převažujícímu paradigmatu lze předpokládat, že se v této věkové kategorii bude pravděpodobně vyskytovat vyšší míra neodpovědi, nerozhodnosti projevující se volbou odpovědi *nevím*, příp. vyšší míra náhodné odpovědi. Třetí možnost je velice těžko prokazatelná, nicméně první a druhá budou empiricky ověřovány v druhé části této diplomové práce.

Poznatky o stabilitě jsou důležité zejména v souvislosti s reliabilitou zkoumaného datového souboru, jejímuž ověřování se bude také nutné věnovat. Ověřování těchto dvou předpokladů patří mezi hlavní cíle této práce. Zjistit stabilní postoj adolescentů může být proto velmi obtížným úkolem. Mezi výzkumníky se můžeme setkat i s názory, zdali má smysl postojům takto mladé věkové skupiny přikládat význam či je vůbec měřit.

Vzhledem ke specifické povaze postojů dětí a adolescentů naznačené výše si již v 70. letech výzkumníci uvědomovali, že před tím, než vyvodí závěry o utváření a povaze postojů, je nesmírně důležité zkoumat povahu získaných dat, především jejich validitu a reliabilitu a jestliže tak musí činit u výzkumů dospělých, pak u výzkumů těch mladších je to obzvláště důležité. Důležité je nejen věnovat se povaze dat, ale také například formulaci otázek nebo podmínkám, za kterých dotazování probíhá. Skutečně respondenti odpovídají po pravdě nebo jen náhodně tipují, protože nechtějí vypadat před výzkumníkem hloupě a „ztrapnit se“? Svou roli, zdali odpoví nebo neodpoví, hraje například i to, zdali je otázka otevřená nebo uzavřená. Otevřené otázky svádí k tomu nechat pole s odpovědí volné. Uzavřené dávají na výběr a napovídají. Nejen tyto informace napomáhají zjistit, jakou mají odpovědi adolescentních respondentů vypovídající hodnotu.

Výše zmíněné charakteristiky, které činí zkoumání postojů adolescentů velmi nelehkými, jsou podloženy jen několika málo dostupnými výzkumy a o to více bude některým z nich věnována vyšší pozornost při vlastní analýze dat v druhé části této diplomové práce.

3. Hypotézy

Na základě poznatků shrnutých v teoretické části a s ohledem na omezení získaných dat jsem zformulovala 5 hypotéz, které budu v analytické části ověřovat prostřednictvím sekundární analýzy dat.

Hypotéza č. 1: Adolescenti častěji než ostatní věkové skupiny volí odpověď *nevím*. Vyšší míra volby neutrální odpovědi nebo *nevím* se projeví zejména v otázkách politiky.

Tato hypotéza vychází především z vlastností a charakteristik, které jsou adolescentům některými autory přisuzovány. K nim patří jistá nevyzrálost, bouřlivost a dynamičnost spojená s neukončeným procesem zrání a nezavršeným procesem formování finálních postojů se stabilním podložím. Tyto faktory mohou vést k tomu, že adolescentní respondent nemusí být schopen nebo ochotný svůj postoj v dotazníku vyjádřit. Podle teorie vývojových úkolů se lze také domnívat, že v tomto věku nemusí být některé vývojové úkoly završeny, a je možné, že adolescent stále hledá sebe sama. Předpoklad neukončeného kognitivního vývoje a stále probíhající tvorba postojů produkuje nerozhodnost a zvýšenou pravděpodobnost volby odpovědi *nevím* oproti starší populaci, u kterých by postoje měly mít stabilní podloží a měly by být finálně zformovány, stejně jako určité vývojové úkoly z období adolescence završeny.

Pokud se v datech hypotéza nepotvrdí, je možné uvažovat o Conversově přesvědčení o nekompetentnosti veřejnosti, která ve skutečnosti není schopna se k dotazovaným tématům vyjadřovat. V žádném případě není ale správné se domnívat, že pokud dojde k potvrzení hypotézy, lze Conversovo přesvědčení zamítnout. Respondent opravdu nemusí být kompetentní, ale přesto udá jasnou vypovídající odpověď (souhlasí nebo nesouhlasí, důvěřuje nebo nedůvěřuje). Zároveň i někteří dospělí respondenti nemusí ani ve svém věku mít formulované postoje k určitým oblastem veřejného života, protože se o ně nezajímají.

Vzhledem k deklarovanému nezájmu adolescentů lze ale i tak bez ohledu na kompetenci ostatních věkových skupin s přihlédnutím k výše zmíněným charakteristikám období dospívání očekávat, že se vyšší míra odpovědi *nevím* bude vyskytovat u více než jedné položky dotazníku a především v otázkách politiky.

Hypotéza č. 2: V porovnání s ostatními věkovými skupinami je míra item non-response u skupiny adolescentů vyšší. Základy pro tuto hypotézu jsou v podstatě stejné jako pro předpoklad zvýšené pravděpodobnosti volby odpovědi *nevím*.

Hypotéza č. 3: Volba odpovědi *nevím* je determinována věkem a úrovní dosaženého vzdělání.

Touto hypotézou bych chtěla podrobněji ověřit souvislost označení odpovědi *nevím* s věkem a dosaženou úrovní vzdělání a doplnit tak předchozí hypotézy. Vycházím přitom z předpokladu Jona Krosnicka, že méně vzdělaní lidé mají větší tendenci k volbě této možnosti (Krosnick et al. 2002). Sofistikovanější lidé vybírají odpovědi na základ svých ideologických orientací. Ve své paměti mají sebrané informace, které jsou uspořádané a připravené k výběru odpovědi. Méně sofistikovaní takovým množstvím informací nedisponují, nabídka tedy není příliš široká a volí spíše na základě sympatií.

Pokud by se hypotéza potvrdila, lze se domnívat, že se postoje etablují nejen se zvyšujícím se věkem, ale i s dosaženým vzděláním, a naskytlo by se další, byť částečné, vysvětlení pro případný rozdíl v dosažené úrovni ve formování postojů mezi adolescenty a dospělými. Respondenti cílové skupiny ve většině případů vzhledem k jejich věku nemají dokončené středoškolské vzdělání a dá se předpokládat, že pokud budou ve vzdělávání pokračovat, bude pravděpodobnost označení odpovědi *nevím* klesat.

Dosažené vzdělání dále koreluje s úrovní kognitivních schopností, proto lze ověřením této hypotézy zároveň alespoň částečně ověřit determinaci volby odpovědi *nevím* dosaženou úrovní kognitivních schopností a rozlišit mezi adolescenty a staršími respondenty.

Hypotéza č. 4: Spokojenost adolescentů s politikou souvisí s vyjadřovanou důvěrou v politické reprezentanty, možností účasti na rozhodování a negativním vnímáním korupce.

Tato hypotéza se na první pohled jeví jako přímo nesouvisející s tématem, nicméně i její zařazení má své opodstatnění. Analyzovaná data poskytují potenciál k sestavení a využití jednoduchého regresního modelu, na jehož základě by bylo možné jednak ověřit vztah adolescentů k politice a také případnou jednoduchou predikci volby odpovědi *nevím*. K ověření této hypotézy budu konstruovat jednoduchý regresní model analyzující vztah mezi spokojeností s politikou a vyjadřovanou důvěrou v politické reprezentanty, možností účasti na rozhodování a postoji ke korupci. Model, který bude mít spíše konfirmační povahu, bude ověřovat závěr výzkumu Člověka s tísní a společnosti Millward Brown, kteří v rámci projektu Jeden svět uvedli, že spokojenost s politickými reprezentanty a pocit nemožnosti ovlivnit situaci zůstávají jedněmi z hlavních důvodů nezájmu adolescentů o politiku. Tyto důvody, které uvádí, a jejich vztah se spokojeností s politickou situací bych chtěla znovu ověřit na jiných, mnou získaných datech. Podrobněji otestuji navržený model na jednotlivých věkových skupinách samostatně a výsledky porovnam.

Hypotéza č. 5: Většina adolescentů nemá v souvislosti s politikou vytvořeny fundamentální úvahy, jejichž rámce by při volbě odpovědi používali. Na obsahově shodné otázky politiky odpovídají pokaždé jinak.

Nezájem adolescentů o politiku je spojen s nedostatkem informací, které o ní dospívající shromažďují. Ten, kdo se o politiku nezajímá, informace aktivně nevyhledává a v paměti nijak netřídí. Lze se proto předpokládat, že adolescenti nedisponují fundamentálními úvahami, jejichž rámce opakovaně používají ke generování odpovědi na otázky politiky. Pokud se o politiku nezajímají, není v podstatě žádný důvod ani příležitost tyto fundamentální úvahy o politice konstruovat. Pokud adolescent nezvolí odpověď *nevím*, pak politické názory a postoje s větší pravděpodobností podléhají spíše emocím a sympatiím než racionálním rozhodnutím. Ti, co se o politiku nezajímají tak v případě, že je jim položena tatáž otázka pokaždé v jiném kontextu, vyberou z paměti informaci jinou než v předchozím případě (Saris 2004). Lidé s menším zájmem o politiku tak mohou pokaždé odpovídat jinak (Saris 2004). Tato hypotéza umožňuje v datovém souboru ověřit konzistenci získaných odpovědí na otázku spokojenosti s politickou situací. Jestliže se odpovědi respondentů budou lišit, znovu bychom potvrdili hypotézu o tom, že se adolescenti o politiku příliš nezajímají a nemají v této oblasti vytvořeny fundamentální úvahy, jejichž rámce by na otázky politiky aplikovali.

Analytická část

4. Způsob ověření hypotéz

Pro ověření stanovených hypotéz použiju sekundární analýzu dat získaných z kontinuálních šetření CVVM SOU AV ČR (zkráceně CVVM, Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd), které poskytuje Sociologický datový archiv. Šetření CVVM dosahují velmi vysoké kvality a reprezentativity. Řada otázek je v dotaznících pokládána pravidelně a umožňuje tak spojení několika datových souborů a zkoumání vývoje nebo trendů v českém veřejném mínění. Dílčí témata nemusí být v rámci rozsahu pravidelných výzkumných zpráv hlouběji analyzována a data otevírají prostor sociologické imaginaci a dalším analýzám, které mohou potenciál souboru podrobněji vyčerpat. Výhoda sekundární analýzy spočívá právě v odhalování zcela nových souvislostí, specifikaci poznatků či verifikaci hypotéz v již jednou analyzovaných datech. Nevýhodu pak představuje to, že se jedná o data zprostředkovaná, a může tak dojít např. k redukci informací získaných z průvodních dokumentů a studií, které sběru dat předcházely nebo jej provázely. Znalosti původního výzkumného týmu jsou informačně bohatší, jelikož stál u zrodu výzkumného problému a byl přítomen celému výzkumnému procesu, je tak lépe schopen odhalit jeho nedostatky, ke kterým se jiný výzkumník při sekundární analýze nemusí dopátrat, jelikož předané informace kompletní popis průběhu celého výzkumného šetření nemusí obsahovat.

4.1. Popis dat

Data CVVM, která byla získána v rámci pravidelných šetření projektu Naše společnost, při kterém jsou zjišťovány postoje a názory občanů. Projekt byl zahájen v roce 2000 a od té doby probíhají dotazníková šetření po celý rok v měsíčních intervalech, vyjma července a srpna. Jsou do nich zařazována jak pravidelná témata, která umožňují sledovat vývoj zkoumaných jevů, tak témata nová, která odráží aktuální společenské dění (Naše společnost).

Výběr respondentů je prováděn kvótním výběrem, dotazování probíhá formou standardizovaných rozhovorů. Jednotlivými kvótními znaky jsou pohlaví, věk a vzdělání. Společně s dodržením územního rozložení České republiky produkují reprezentativní datové soubory, které s tolerancí minimálních odchylek odpovídají základní populaci (ibid). Respondenty jsou osoby starší patnácti let.

S ohledem na téma a povahu cílů diplomové práce byl pro sekundární analýzu dat použit datový soubor, který vznikl selekcí a spojováním dílčích datových souborů z konkrétních měsíců zachovávající reprezentativitu původních souborů. Stejně jako u původních souborů nebylo třeba vážení.

Jednoznačnou výhodou použitého datového souboru je jeho velikost, reprezentativita a kvalita. Z analýz chci vyvozovat závěry, které by nejlépe a s co největší přesností popisovaly vyjadřování postojů co největšího počtu adolescentů, a porovnávat je s ostatními věkovými skupinami. Vzhledem k těmto parametrům je tento soubor pro požadované analýzy velice vhodný. Velikost souboru je a jedné straně výhodou, na druhé straně může být také náročné s ním pracovat a ovlivňuje řadu dílčích faktorů. Velikost výběrového souboru (v případě použití celého datového souboru se všemi věkovými kategorie, analyzují dohromady 5697 respondentů) ovlivňuje např. síly používaných testů, které jsou u takto velikých souborů velké (Soukup, 2010).

Jistá úskalí představuje dále nejen časová dimenze a měnící se společenský kontext, ale i samotné slučování primárních dat a jejich redukce. Je třeba brát na paměť, že i při vysoké standardizaci podmínek přípravy šetření a sběru dat, slučují data ve skutečnosti sebraná za různých podmínek a v různém čase (každý půl rok). Při každém jednotlivém sběru dat mohl intervenovat pokaždé jiný faktor, který výzkum nemůže zachytit. Nálada ve společnosti v lednu nemusí být politikům nakloněna stejně jako v červnu. Obzvláště v případě otázek politiky nelze v datech kontrolovat či měřit vliv mediálních obsahů, politických kampaní a blížících se voleb apod. Tento fakt ze své podstaty omezuje spektrum možných aplikovatelných metod analýzy dat a při interpretaci sekundární analýzy je vždy potřeba opatrnosti.

Vytvořený datový soubor je spojen na základě několika stejných otázek, které jsou ve výzkumech CVVM pokládány pravidelně, čímž došlo zároveň k selekci a redukci proměnných původního datového souboru a specifikaci oblastí výzkumného zájmu. Tím jsem se ochudila o další zajímavé proměnné, které se ale bohužel často vyskytovaly pouze v jednom šetření, nicméně při jejich použití by výsledný datový soubor nebyl dostatečně veliký a reprezentativní (v každém šetření je zapojeno přibližně 90 adolescentů).

Nově vzniklý datový soubor čítá 527 respondentů ve věku cílové skupiny adolescentů (15 - 20 let). Tvoří jej data sebraná v letech 2011 – 2013 ve vybraných měsících (vždy leden a červen). Celková velikost výběrového souboru je vzhledem k většímu časovému intervalu 5678 respondentů. Budu pracovat především se skupinou adolescentů, ale důležitou součástí analytického postupu představuje komparace dat získaných od cílové

skupiny s ostatními věkovými skupinami zahrnutých to týž datových souborů.

Z celkového penza otázek využívám baterii otázek, která se zaměřuje na spokojenost s vybranými oblastmi veřejného života a vybrané otázky na téma politiky. Ty se v dotaznících objevují v pravidelných intervalech, některé dokonce v každém šetření. Baterie zjišťující spokojenost respondentů s vybranými oblastmi veřejného života obsahuje celkem 25 otázek. Dále byly do analýzy zahrnuty otázky zjišťující spokojenost se současnou politickou situací, důvěry ve veřejné politické instituce a volební účasti do Poslanecké sněmovny. V neposlední řadě byla zjišťována celková spokojenost se současnou politickou situací, spokojenost s ekonomickou situací a spokojenost se životem. Otázky byly voleny tak, aby bylo možné vytvořit datový soubor s dostatečně velkým zastoupením cílové skupiny a zachováním reprezentativity, který by umožňoval ověření stanovených hypotéz.

Aby bylo možné pracovat skutečně s kategorií adolescentů a výsledky analýz porovnávat s výsledky ostatních skupin, bylo nutné kategorizovat skupinu adolescentů v proměnné věk dle věkového vymezení obecně přijímaným ve vývojové psychologii (15 - 20 let). Ostatní věkové kategorie zůstávají stejné dle CVVM. Adolescenti tvoří necelých 10 % výběrového souboru. Největší zastoupení mají v cílové skupině respondenti ve věku do 18 let a tvoří je studenti, kteří nemají ukončené středoškolské vzdělání.

Věk		
	počet (abs.)	počet (%)
15 – 20	527	9,3
21 - 29	951	16,7
30 - 44	1413	24,8
45 - 59	1411	24,8
60+	1375	24,1
Celkem	5677	100

Tabulka č. 2: Věkové složení výběrového souboru
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Ověření hypotéz

5.1. Hypotéza č. 1

Adolescenti častěji než ostatní věkové skupiny volí odpověď *nevím*. Vyšší míra volby neutrální odpovědi nebo *nevím* se projeví zejména v otázkách politiky.

K analýze odpovědi *nevím* bylo použito 34 otázek zjišťující postoje k různým oblastem veřejného života, včetně politiky, životního prostředí, školství, zdravotnictví aj. a zařazena byla také jednoduchá otázka zjišťující spokojenost se životem. Pro každou věkovou skupinu jsem vypočítala, kolikrát respondenti ve vybraných otázkách odpověď *nevím* označili, a načtené skóry jsem následně porovnávala.

Nejprve jsem použila Kruskal – Wallisův test, neparametrickou variantu testu ANOVA¹. Výsledky testu na hladině alfa 0,01 ukázaly statisticky významné rozdíly mezi jednotlivými skupinami, zejména mezi adolescenty a ostatními respondenty.

Respondenti cílové skupiny adolescentů ve 34 otázkách zvolil odpověď *nevím* v průměru 6 krát, což je přibližně o dvě *nevím* více než u ostatních skupin. V těch se ostatní naměřené hodnoty významně neliší. Cílová skupina dále vykazuje větší rozptyl naměřených hodnot a více extrémních hodnot. Porovnání je možné vidět i v následující tabulce.

Deskriptivní statistiky označení odpovědí <i>nevím</i> v celkovém počtu 34 otázek						
	průměr *	medián	rozptyl	směrodatná odchylka	maximum	minimum
15-20	6,3	4	35,3	5,9	32	1
21-29	4	3	11,4	3,3	20	1
30-44	3,5	3	9	3,0	23	1
45-59	3,6	2	9	3,0	27	1
60+	4	3	10,7	3,3	21	1

* kolikrát v průměru respondent využil možnost označení odpovědi *nevím* z celkového počtu 34 analyzovaných otázek

Tabulka č. 3: Deskriptivní statistiky označení odpovědí *nevím* v celkovém počtu 34 otázek

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

¹ testované proměnné nesplňovaly podmínky parametrického testu – byla porušena normalita rozdělení proměnných, nicméně při velikosti datového souboru by se dal i přesto parametrický test použít

Pro porovnání naměřených hodnot mezi jednotlivými věkovými skupinami jsem dále četnosti odpovědi *nevím* rozčlenila do 5 kategorií.

Míra volby odpovědi <i>nevím</i> – kolikrát v rámci 34 otázek respondent označil odpověď <i>nevím</i>												
	0		1 – 5		6 – 10		11 – 15		16 – 32		Celkem	
Věk	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)
15-20	197	37,4	198	37,6	75	14,2	31	5,9	26	4,9	527	100
21-29	420	44,2	411	43,2	85	8,9	29	3	6	0,6	951	100
30-44	703	49,7	565	40	119	8,4	23	1,6	4	0,3	1414	100
45-59	698	49,5	567	40,2	117	8,3	26	1,8	3	0,2	1411	100
60+	623	45,3	574	41,7	140	10,2	29	2,1	9	0,7	1375	100

Tabulka č. 4: Rozdělení četností označení odpovědi *nevím* dle věku

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Necelých 11 % dotázaných adolescentů odpověď *nevím* více než 11 krát. V porovnání s ostatními skupinami je to častěji, hodnoty ostatních skupin u označení odpovědi *nevím* více než 11 krát se pohybují od 2 do 4 %. 6 – 10 krát uvedlo odpověď *nevím* 14 % adolescentních respondentů. Ve věkové kategorii dvacetiletých odpověď *nevím* 6 – 10 krát označilo necelých 9 %, v kategoriích 30 – 44 let a 45 – 59 let kolem 8 % a nad 60 let každý desátý.

Test dobré shody Chí kvadrát na hladině alfa 0,05 nezamítl hypotézu o tom, že by mezi věkem respondenta a četností odpovědi *nevím* v dotazníku nebyl vztah. Tento vztah se ale neukazuje jako příliš silný (koeficient kontingence 0,2). Na druhou stranu je patrné, že se odpověď *nevím* v četnosti menší než 6 u adolescentů vyskytuje méně než u jiných věkových skupin. Naopak 6 až 10 zaznamenaných *nevím* v rozsahu 33 dotazovaných položek se v porovnání s ostatními věkovými skupinami u adolescentů vyskytuje častěji. Celkově mezi adolescenty oproti očekávané četnosti nacházíme více respondentů, kteří odpověď *nevím* označili více než v 11 položených otázkách z celkových 34 a více těch, kteří *nevím* uvedli ve více než polovině položených otázek.

K porovnání volby odpovědi *nevím* mezi jednotlivými věkovými kategoriemi jsem také zkonstruovala index uvádějící poměr počtu odpovědi *nevím* k celkovému počtu vybraných 34 otázek. Novou proměnnou jsem nazvala index DK. Hodnoty indexu se pohybují v intervalu od 0 do 6.²

Z tabulky č. 5 je patrné, že průměrná hodnota indexu je v kategorii adolescentů mírně vyšší, opět vidíme, že se mezi adolescenti vyskytuje min. jeden respondent s nejvyšší naměřenou hodnotou, nicméně jinak nelze významnější rozdíly pozorovat.

Deskriptivní statistiky indexu DK							
Věk	Počet indexů	Minimální naměřená hodnota indexu	Maximální naměřená hodnota indexu	Průměr	Medián	Rozptyl	Směrodatná odchylka
15 - 20	527	0,0	5,65	2,21	3,00	3,36	1,83
21 -29	951	0,0	4,91	1,89	2,79	3,35	1,83
30 - 44	1414	0,0	5,29	1,68	0,00	3,31	1,82
45 - 59	1411	0,0	5,41	1,78	0,00	3,49	1,87
60+	1375	0,0	5,00	1,94	3,00	3,36	1,88
Celkem	5678	0					

Tabulka č. 5: Deskriptivní statistiky indexu DK

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

K porovnání indexů mezi věkovými skupinami jsem použila analýzu rozptylu, s jejíž pomocí jsem testovala rozdíly mezi naměřenými středními hodnotami jednotlivých věkových skupin. Z analýzy jsem vyloučila ty respondenty, jejichž hodnota indexu se rovnala 0, a použila ji jen na soubor respondentů, kteří odpověď *nevím* zvolili minimálně jednou. Proměnné se úzce blíží normálnímu rozdělení a splňují předpoklady použití testu. Dle Levenevova testu je předpoklad homogenity rozptylů uvnitř skupin narušen, nicméně jsem vzhledem k robustnosti testu vůči narušení tohoto předpokladu v analýze pokračovala. Analýza rozptylu měřila vliv věku na výši hodnoty indexu DK. Výsledky ukazují, že mezi porovnávanými skupinami je na hladině alfa 0.05 signifikantní rozdíl, který ale není příliš velký. Rozdíly jsou patrné zejména mezi ostatními staršími věkovými skupinami.

Při porovnání konkrétních položek z dotazníku je nicméně patrné, že míra nonattitude je vyšší mezi adolescenty u všech položek v porovnání s ostatními věkovými skupinami.

² 0 – respondent v celkovém penzu 34 otázek neoznačil odpověď *nevím* ani jednou, 6- respondent označil odpověď *nevím* ve všech otázkách

Procentuální četnost odpovědi <i>nevím</i> v jednotlivých otázkách dotazníku v rámci věkových skupin					
Proměnná	15-20	21-29	30-34	45-59	60+
	počet (%)	počet (%)	počet (%)	počet (%)	počet (%)
Spokojenost se životem	0,2	1,8	0,1	0,1	0,4
Hodnocení ek. situace	3,8	1,1	0,4	0,6	0,8
Spokojenost s pol. situací	9,9	2,8	1,3	1,0	1,1
Důvěra prezidentovi	5,1	2,9	2,9	3,3	2,2
Důvěra Vláda ČR	7,2	1,6	1,6	1,8	2,2
Důvěra Poslanecka sněmovna	9,1	2,6	2,1	1,9	2,0
Důvěra Senát	13,7	7,2	5,0	5,5	4,3
Důvěra krajská zastupitelstva	19,9	13,8	11,2	10,1	11,7
Důvěra obecní zastupitelstva	12,7	6,9	4,7	4,7	4,8
Spokojenost – životní prostředí	1,3	0,3	1,0	0,9	0,8
Spokojenost - zdravotnictví	3,8	1,4	0,5	0,5	0,6
Spokojenost - vztahy ČR se zahraničím	15,4	11,3	11,3	11,7	12,7
Spokojenost - školství	1,7	4,7	4,5	8,4	17,4
Spokojenost - fungování hospodářství	10,4	2,8	1,4	1,2	1,5
Spokojenost - bezpečnost občanů, obecná kriminalita	2,3	0,7	0,6	0,3	0,7
Spokojenost - kultura	3,6	3,7	3,7	5,4	6,3
Spokojenost - situace v armádě	42,3	31,3	27,2	27,0	31,0
Spokojenost - fungování úřadů	17,5	20,0	1,1	1,0	2,7
Spokojenost – sociální jistoty	11,6	2,2	1,3	1,3	0,8
Spokojenost – nezaměstnanost	8,3	1,4	1,7	1,7	4,4
Spokojenost – soudnictví	21,1	11,9	9,3	7,5	11,1
Spokojenost – přistěhovalectví	24,5	15,2	13,7	12,9	15,9
Spokojenost – korupce	8,5	2,1	2,1	1,8	1,6
Spokojenost – hospodářská kriminalita	13,9	4,2	3,7	2,9	3,4
Spokojenost – zemědělství	19,5	12,5	6,4	6,2	4,9
Spokojenost – politická situace v ČR	6,6	1,3	1,1	1,1	0,9
Spokojenost - možnost účasti občanů na rozhodování	17,8	6,6	4,7	5,8	5,7
Spokojenost – životní úroveň	2,1	0,3	0,6	0,6	0,5
Spokojenost – věda a výzkum	23,0	21,8	19,2	21,8	22,5
Spokojenost – členství ČR v EU	13,9	12,6	9,5	9,5	12,6
Spokojenost – dopravní obslužnost	3,4	3,2	2,0	2,5	2,8
Spokojenost – nabídka zboží a služeb	1,9	0,6	0,7	0,7	0,6
Spokojenost – dodržování lidských práv	11,4	7,2	5,6	5,8	7,9
Spokojenost – právní prostředí	21,1	11,0	8,4	7,6	11,2

Tabulka č. 6: Procentuální vyjádření odpovědi *nevím* v jednotlivých otázkách dotazníku v rámci věkových skupin

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Nejvíce odpovědí *nevím* mezi adolescenty bylo načteno u položky spokojenost se situací v armádě. Odpověď *nevím* uvedlo přibližně 40 % dotázaných dospívajících. Vysoký skór měla tato položka i mezi ostatními věkovými skupinami (*nevím* uvádělo kolem 30 % respondentů z každé kategorie). Situace v armádě pravděpodobně není atraktivním tématem ani jedné z věkových skupin. Příčinou nevyjádření ani pozitivního ani negativního postoje může být kromě nezájmu plynoucího z klidové politické situace uvnitř státu i poklidných mezinárodních vztahů také např. nedostatek informací, které respondenti o situaci v armádě mají. Zdrojů, které by o situaci v armádě není příliš a v médiích jsou upřednostňována jiná, aktuální témata. Pro adolescenty je situace v armádě patrně ale především nezajímavá vzhledem k tomu, že se jich blíže netýká a objekty jejich zájmu jsou zcela jiné.

Na druhém místě se umístila spokojenost s přistěhovalectvím. Adolescenti častěji než ostatní skupiny volili u této položky odpověď *nevím* (přibližně každý čtvrtý), v ostatních skupinách odpověď *nevím* uvedlo vždy přibližně od 13 % do 16 % dotázaných. Ani otázka přistěhovalectví není v českém veřejném mínění patrně aktuální a respondenti se s přistěhovanci ve větší míře nemusí vůbec setkávat (determinantem může být např. místo bydliště).

Na pomyslném třetím místě se umístila spokojenost s oblastí vědy a výzkumu. U této položky nebyl rozdíl mezi jednotlivými věkovými skupinami příliš velký, nonattitude vyjádřilo přibližně 20 % respondentů z každé skupiny. Determinantem spokojenosti s oblastí vědy a výzkumu bude do jisté míry dosažené vzdělání respondenta (koef. kontingence 0,18 – velmi slabý) či jeho povolání a zájmy. Vysokoškolsky vzdělaní lidé pracující v oblasti vědy budou mít k tématu jistě co říci oproti respondentům se středoškolským vzděláním pracujícím např. ve službách. Vzhledem k tomu, že cílová skupina adolescentů nemá stále ukončené středoškolské studium, je pro ně vědecká sféra, pokud není zcela specificky jejich zájmem nebo koníčkem, zcela cizím tématem.

Situace v armádě, věda a výzkum a přistěhovalectví jsou oblasti, které produkují vyšší míru nonattitude ve všech věkových skupinách. Oproti tomu v otázkách zjišťujících postoje v oblasti politiky, fungování úřadů, fungování hospodářství nebo např. soudnictví, je rozdíl mezi četnostmi volby odpovědi *nevím* mezi dospívajícími a ostatními věkovými skupinami značný. Nejpatrnější rozdíl můžeme vidět v oblasti postojů k fungování úřadů, soudnictví, hospodářské kriminalitě a možnosti účasti občanů na rozhodování a právním prostředí. Dospívající s úřady patrně nejednají v takové míře jako dospělí a nemají s nimi rozsáhlejší zkušenosti. Možnost účasti na rozhodování si pravděpodobně sami vzhledem ke svému věku ještě ani nevyzkoušeli, proto pro ně může být těžké se k tématu vyjádřit.

Soudnictví, hospodářskou kriminalitu a právní prostředí pravděpodobně také lépe posoudí respondenti starší, kteří mají více informací nebo zkušeností.

Nejméně odpovědi *nevím* bylo mezi adolescenty zaznamenáno v položkách spokojenost s životním prostředím, školstvím, nabídkou zboží služeb, zdravotnictvím nebo s dopravními službami. Oproti předchozím proměnným jsou toto oblasti, se kterými se adolescent setkává prakticky denně a není proto překvapující, že k nim mají co říci. Oblast školství je naopak logicky patrně zcela mimo zájem 17 % nejstarších respondentů.

Překvapivě nižší četnost odpovědi *nevím* (i když v porovnání s ostatními skupinami mírně vyšší) byla zaznamenána u spokojenosti se současnou ekonomickou situací. Ta velmi úzce souvisí s politickou situací a dá se předpokládat, že pokud adolescenti nemají utvořeny názory v oblasti politiky, nebude je zajímat ani situace v ekonomice. Na druhou stranu stav ekonomiky se odráží v nabídkách zboží a služeb a adolescenti ji hodnotí také přes hodnocení ekonomické situace své domácnosti a podle toho, co si její členové mohou dovolit. K formování postoje na otázku ekonomiky tak mají ve svém okolí potenciální dostatek podnětů.

Nízký podíl odpovědi *nevím* v otázce spokojenosti se životem poukazuje jednak na nenáročnost otázky, ale i na ochotu respondentů na otázky odpovídat. Tato otázka byla zařazena na začátek dotazníku, kdy respondent věnuje výzkumníkovi největší pozornost, nicméně s přibývajícemi otázkami může ochota odpovídat klesat. Počet odpovědi *nevím* v přibývajících otázkách má, pomineme-li výkyvy, určitou slabou vzestupnou tendenci. Ta je dána zejména řazením otázek, kdy po jednoduchých otázkách spokojenosti a důvěry se všeobecně známými institucemi přicházejí specifitější dotazy např. na spokojenost s vědou a výzkumem či armádou.

Otázky věnující se politice se objevují v každém šetření CVVM projektu Naše společnost. Jednou z těchto pravidelných otázek je zjišťování celkové spokojenosti s politickou situací v ČR. Otázka zjišťující spokojenost respondentů s politickou situací byla v dotazníku položena celkem dvakrát. V rámci hypotézy č. 1 budu dále analyzovat otázku spokojenosti s politickou situací, která byla v dotazníku položena dříve.

Z cílové skupiny respondentů neutrální postoj, ani spokojeni ani nespokojeni, uvedla přibližně třetina dotázaných (31 %). V porovnání s ostatními věkovými skupinami je to častěji. Z každé další věkové skupiny se neutrálně vyjádřilo přibližně 20 % respondentů, z kategorie 60 + ještě méně (16 %). Volba odpovědi *nevím* byla mezi adolescenty volena jednoznačně nejčastěji. *Nevím* uvedl přibližně každý desátý. V ostatních skupinách se míra volby odpovědi *nevím* pohybovala od 1 % do 3 %.

Největší rozdíl v otázkách politiky lze pozorovat u položky *spokojenost s možností účasti občanů na rozhodování*, kdy nonattitude (odpověď *nevím*) vyjádřilo téměř 18 % dotázaných dospívajících, oproti 7 % dvacetiletých, 5 % v kategorii 30-44, 6 % v kategorii 45-59 a 6 % respondentů ve věkové kategorii 60+.

Procentuální vyjádření odpovědi <i>nevím</i> v jednotlivých otázkách politiky v rámci věkových skupin					
Proměnná	15-20	21-29	30-44	45-59	60+
	počet (%)	počet (%)	počet (%)	počet (%)	počet (%)
Spokojenost s pol. Situací	9,9	2,8	1,3	1,0	1,1
Důvěra prezidentovi	5,1	2,9	2,9	3,3	2,2
Důvěra Vláda ČR	7,2	1,6	1,6	1,8	2,2
Důvěra Poslanecka sněmovna	9,1	2,6	2,1	1,9	2,0
Důvěra Senát	13,7	7,2	5,0	5,5	4,3
Důvěra krajská zastupitelstva	19,9	13,8	11,2	10,1	11,7
Důvěra obecní zastupitelstva	12,7	6,9	4,7	4,7	4,8
Spokojenost – vztahy ČR se zahraničím	15,4	11,3	11,3	11,7	12,7
Spokojenost – korupce	8,5	2,1	2,1	1,8	1,6
Spokojenost – politická situace v ČR	6,6	1,3	1,3	1,1	0,9
Spokojenost - možnost účasti občanů na rozhodování	17,8	6,6	4,7	5,8	5,7
Spokojenost – členství ČR v EU	13,9	12,6	8,5	9,5	12,6

Tabulka č. 7: Procentuální vyjádření odpovědi *nevím* v jednotlivých otázkách politiky v rámci věkových skupin

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Lze potvrdit, že i v otázkách politiky je míra nonattitude mezi adolescenty vyšší než v ostatních věkových skupinách. Necelých 40 % adolescentů není schopno vyjádřit svůj názor na spokojenost s politickou situací (volí odpověď *nevím* nebo ani spokojen ani nespokojen), což je přibližně dvakrát tolik v porovnání s ostatními věkovými kategoriemi. Takto vysoká míra nonattitude ve spokojenosti s politickou situací se pak přirozeně projevuje i v dílčích politických otázkách, jejichž zaměření je specifitější.

Ukazuje se sice, že většina adolescentů postoje ke spokojenosti s politickou situací vyjádřila, zůstává zde ale poměrně velké množství těch ostatních, kteří jasné názory nemají. Za předpokladu, že respondenty jasně vyjádřené postoje nepodléhaly sociální desirabilitě nebo jiným faktorům, se lze domnívat, že tito respondenti jsou schopni zachytit alespoň základní informace o politickém dění a ty si utřídit.

Na základě výše zmíněných poznatků **Hypotézu č. 1** nelze zamítnout. Adolescenti v porovnání s ostatními věkovými skupinami volí odpověď *nevím* častěji ve většině dotázaných

otázkách (velmi mírný rozdíl je viditelný např. v otázce kultury nebo spokojenosti se životem). V odpovědích zaznamenaných napříč tématy lze dle četností odpovědi *nevím* diferencovat témata, která adolescenty zajímají a jsou jim bližší, a témata, o která se tolik nezajímají, kde je možné pozorovat největší podíl nonattitude v dané skupině. V otázkách politiky se volba odpovědi *nevím* nebo neutrální odpovědi u adolescentů vyskytuje v porovnání s ostatními věkovými skupinami častěji.

Je jen obtížně zjistitelné, do jaké míry odpovídá respondent pravdivě, optimálně, a do jaké míry jsou jeho odpovědi *satisficing* – tedy jak moc se snaží na otázku odpovědět co nejlépe. Dále je otázkou, do jaké míry načtené četnosti odpovědi *nevím* odpovídají skutečným postojům. Je možné, že míra nonattitude je ještě větší, protože odpovědi mohou být ovlivněny sociální desirabilitou, a někteří respondenti nechtějí stále udávat, že neví, a proto raději zvolí jinou odpověď. Jestliže respondent na dotazování přistoupí, nebude se pravděpodobně při opakování sérií otázek, se kterými si neví rady, chtít prezentovat jako neznalý, navíc v přítomnosti tazatele.

Konzistenci a pravdivost odpovědí nejlépe ověříme opakovanými otázkami, ale pokud chceme zjišťovat, co odpověď *nevím* opravdu znamená, je potřeba daleko hlubších analýz. Na základě použitých dat lze ale s určitou mírou s ohledem na původ dat a jejich opakované dlouhodobé používání zamítnout souvislost odpovědi *nevím* s formou položené otázky. Otázky použitého dotazníku jsou několikrát prověřené. Jejich formulace je stručná, jasná a srozumitelná.

Ke Conversově předpokladu nekompetentnosti toho z dostupných dat příliš říci nelze. Na základě zvýšených četností odpovědi *nevím* lze nanejvýš konstatovat, že adolescenti jsou v podstatě ještě více „nekompetentní“ se k některým otázkám vyjadřovat než dospělí, což je dáno věkem a zkušeností, ale ze získaných dat kompetentnost podrobněji vyčíst nelze.

5.2. Hypotéza č. 2

Hypotéza č. 2: V porovnání s ostatními věkovými skupinami je míra item non-response u skupiny adolescentů vyšší.

Získaný analyzovaný datový soubor dosahuje velmi vysoké kvality. Otázky v dotaznících jsou několikrát prověřené a jsou kvalitně formulované. Celý výzkumný proces je léty velmi dobře nastaven a je na vysoké úrovni. Míra non-response je v celém získaném datovém souboru zcela zanedbatelná a neposkytuje ani nejmenší prostor pro specifičtější

analýzy, což je na jednu stranu škoda (nevytváří prostor pro analýzy), na druhou stranu ukazuje na vysokou kvalitu souboru. V každé otázce se mezi všemi 5697 respondenty objevují přibližně jen 4 neodpovědi.

K datům nebyla dodána rozsáhlejší doprovodná dokumentace, nicméně informace poskytnuté řešitelem projektu uvádí, že data nebyla výrazněji čištěna. Hypotézu č. 2 tedy rovnou zamítám. Výzkum se ukazuje jako vysoce kvalitní a adolescenti se v míře item-nonresponse od jiných věkových skupin oproti předpokladu nijak neliší. Pokud souhlasí s účastí ve výzkumu, pak odpovídají na všechny položené otázky jednou z nabízených variant včetně *nevím*. Zdá se, že pokud respondent s účastí ve výzkumném šetření souhlasí, má dostatečnou motivaci odpovídat na všechny pokládané otázky. Otázkou je, do jaké míry jsou udávané odpovědi skutečně vypovídající a do jaké míry odpovídá např. jen proto, aby před tazatelem nevypadal jako neznalý či z jiných důvodů.

5.3. Hypotéza č. 3

Hypotéza č. 3: Volba odpovědi *nevím* je determinována věkem a úrovní dosaženého vzdělání.

Předchozí analýzy potvrdily, že adolescenti častěji než ostatní věkové skupiny volí v dotaznících odpověď *nevím* a v otázkách politiky zejména. V rámci hypotézy č. 3 budu podrobněji ověřovat souvislost volby odpovědi *nevím* s věkem respondenta a úrovní dosaženého vzdělání.

Pro ověření této hypotézy je příležitostí pro použití modelu vícerozměrné regrese, ale již na první pohled lze předpokládat vzájemnou korelaci obou nezávisle proměnných. Navíc předpoklady pro užití vícerozměrné regrese nejsou v tomto případě splněny. Proměnné nemají normální rozložení, což by při velikosti souboru až nebyl takový problém, ale věk i vzdělání spolu logicky korelují. Použitý model by pak neměl vypovídající hodnotu. Navržený model není nijak spolehlivý, i přes veškeré nedostatky vysvětluje pouhých 5 % variability závisle proměnné, což je opravdu málo. V tomto slabém modelu se přesto ukazuje, že každá z nezávisle proměnných má určitý samostatný přínos pro vysvětlení závisle proměnné. Volba odpovědi *nevím* klesá se zvyšujícím se věkem bez ohledu na úroveň dosaženého vzdělání a se zvyšujícím se vzděláním je množství označených odpovědí *nevím* také nižší.

Lépe vysvětlující model dostaneme, pokud do něj vložíme proměnnou spokojenost s politickou situací, ale i ten je velmi slabý – nezávisle proměnné vysvětlují 12 % variability

závisle proměnné. Jestliže respondent není schopen vyjádřit svou spokojenost s politickou situací, pak tak pravděpodobně nebude schopen učinit ani v dalších dílčí otázkách, které jsou na politiku zaměřeny, tedy se lze domnívat, že odpověď *nevím* v otázce spokojenosti s politickou situací predikuje další *nevím* v důvěře Poslanecké sněmovně apod., proto proměnná zvyšuje explanační sílu modelu.

Jako vhodnější metoda se tak jeví prosté korelace proměnných. Z ověřování hypotézy č. 1 víme, že mezi věkem respondenta a volbou odpovědi *nevím* určitý vztah existuje, a lze se domnívat, že je tomu tak i se vztahem ke vzdělání.

Test dobré shody χ^2 kvadrát na hladině významnosti alfa 0,05 hypotézu o tom, že volba odpovědi *nevím* a vzdělání spolu nesouvisí, nezamítl. Koeficient kontingence udávající sílu vztahu dosahuje hodnoty 0,21. Z tohoto vztahu je patrné, že ti, kteří mají neúplně základní nebo ukončené základní vzdělání volí odpověď *nevím* častěji než ostatní skupiny a naopak ti, ti, jenž mají středoškolské vzdělání s maturitou, vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání volí odpověď *nevím* méně často než jiné skupiny. S rostoucím vzděláním klesá počet odpovědi *nevím* uvedených respondentem v dotazníku. Čím vyšší dosažené vzdělání, tím méně vyjadřovaných nonattitude.

Věk a vzdělání spolu vysoce korelují, a proto se dalo očekávat, že volba odpovědi *nevím* s úrovní dosaženého vzdělání také souvisí. V datech není možné přímo prokázat souvislost mezi úrovní kognitivních schopností a volbou odpovědi *nevím*, nicméně, lze se domnívat, že jestliže úroveň dosaženého vzdělání měří taktéž úroveň rozvoje kognitivních schopností, pak lze konstatovat, že úroveň kognitivních schopností adolescentů je nižší než u dospělých respondentů a s volbou odpovědi *nevím* souvisí tak, jak bylo popsáno u výše dosaženého vzdělání.

Hypotézu č. 3 na základě předchozího také nelze zamítnout.

5.4. Hypotéza č. 4

Hypotéza č. 4: Spokojenost adolescentů s politikou souvisí s vyjadřovanou důvěrou v politické reprezentanty, možností účasti na rozhodování a negativním vnímáním korupce.

K ověření této hypotézy použiju model vícerozměrné lineární regrese. Nejprve budu analyzovat vztah mezi spokojeností s politikou a vyjadřovanou důvěrou v politické reprezentanty, možností účasti na rozhodování a postoji ke korupci na celém datovém

souboru. Datový soubor umožňuje zkoumat spokojenost s politickými reprezentanty skrze vyjadřovanou důvěru v Poslaneckou sněmovnu, pocit možnosti ovlivnit situaci je měřen otázkou spokojenosti s možností účasti na rozhodování a spokojenost s mírou korupce je měřena přímou otázkou.

Největší vliv na spokojenost s politickou situací má důvěra v Poslaneckou sněmovnu, nejmenší spokojenost s možností rozhodování ve věcech veřejných. Z navrženého modelu lze interpretovat, že pokud se důvěra v Poslaneckou sněmovnu zvýší o jednotku, a pokud ostatní proměnné budou statisticky kontrolovány, zvýší se spokojenost s politickou situací o 4,5 bodu na měřené škále. Spokojenost s politickou situací se dále při statistické kontrole ostatních proměnných u adolescentů snižuje se spokojeností s korupcí. Spokojenost s politickou situací roste se snižujícími se výhradami ke stavu korupce v zemi. Závisle proměnná také se statistickou kontrolou ostatních proměnných roste o 0,15 bodu, pokud se spokojenost s možností rozhodování ve věcech veřejných zvýší o jednotku.

Výsledky vícerozměrné regresní analýzy nejsou nijak překvapivé. V podstatě potvrzují jiné modely a teoretické a logické předpoklady. Pokud by respondenty neodrazovala nespokojenost s členy a činnostmi Poslanecké sněmovny, korupce a pocit nemožnosti ovlivnit situaci, vyjadřovali by větší spokojenost s politickou situací.

Jestliže navržený model použijeme pro predikci odpovědi respondenta, který ve všech třech otázkách, které vyjadřují nezávisle proměnné, zvolil odpověď 'nevím' nebo 'neodpověděl' vůbec, pak model odhaduje, že se jeho odpověď v otázce spokojenosti s politikou nebude příliš lišit. Pokud respondent v dílčích zkoumaných otázkách bude vyjadřovat jasný názor, pak lze očekávat, že konkrétní jasný názor uvede i v otázce spokojenosti s politickou situací.

Jiné výsledky dostaneme, pokud je regresní model použit pro každou věkovou skupinu zvlášť. Analyzované proměnné i nadále nemají normální rozdělení, pouze se k němu blíží, přesto jsem analýzu při velikosti jednotlivých skupin souboru opět provedla. Homoskedasticita je dodržena, nezávisle proměnné se závisle proměnnou ve všech případech korelují a zároveň nedochází k jejich vzájemné korelaci (tolerance kolem hodnoty 0,8). F test vyšel signifikantní na hladině alfa 0,05 pro všechny věkové skupiny. Navržené modely zůstávají k analýze vhodné a všechny tři nezávisle proměnné vysvětlují určitou část variability závisle proměnné. Předpoklad, že mezi závisle a nezávisle proměnnými není žádný vztah, byl zamítnut.

Při porovnání jednotlivých modelů věkových skupin dle adjustovaného R je ale na první pohled znát, že model cílové skupině adolescentů příliš nevyhovuje. Hodnota 0,02 ukazuje na velmi slabý model, ve kterém nezávisle proměnné vysvětlují dohromady jen 2 %

variability závisle proměnné a to je velmi málo. Modely pro ostatní věkové skupiny vysvětlují mnohem více. Nejsilnější model je navržen pro věkovou skupinu 45 – 59 let. Model pro analýzu ve skupině adolescentů obsahuje dále proměnné, které sdílejí variabilitu s jinou proměnnou.

Model Summary ^b										
věk		R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
						R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
bez odpovědi	1	,381 ^a	,145	-,026	1,346	,145	,850	3	15	,488
15 - 20	1	,141 ^c	,020	,014	1,068	,020	3,546	3	523	,014
21 - 29	1	,451 ^a	,204	,201	,851	,204	80,786	3	947	,000
30 - 44	1	,475 ^a	,226	,224	,861	,226	137,090	3	1410	,000
45 - 59	1	,514 ^a	,264	,263	,826	,264	168,099	3	1404	,000
60+	1	,458 ^c	,210	,208	,812	,210	121,078	3	1369	,000

a. Predictors: (Constant), možnost rozhodování, korupce, důvěra Sněmovna

b. Dependent Variable: PS.5q Spokojenost – politická situace v ČR

c. Predictors: (Constant), možnost rozhodování, důvěra Sněmovna, korupce

Tabulka č. 8: Koefficienty regresních modelů pro jednotlivé věkové skupiny

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Je možné, že se v navrženém modelu pro adolescentní skupinu oproti ostatním věkovým skupinám projevuje jejich apolitičnost a netečnost vůči veřejnému dění v politice. Volba spokojenosti s politikou jako závisle proměnné také nemusí být v případě předpokladu, že se někteří adolescenti při tvorbě svých odpovědí řídí svými pocity a dojmy, nejvhodnější. Možná by se s ní v jiném modelu dalo pracovat jako s nezávisle proměnnou.

Předpoklady uvedené v hypotéze 4 potvrdit nelze. Určitý vztah model ukazuje, ale pro interpretaci není nejvhodnější.

5.5. Hypotéza č. 5

Hypotéza č. 5: Většina adolescentů nemá v souvislosti s politikou utvořeny fundamentální úvahy, jejichž rámce by při volbě odpovědi používali. Na obsahově shodné otázky politiky odpovídají pokaždé jinak.

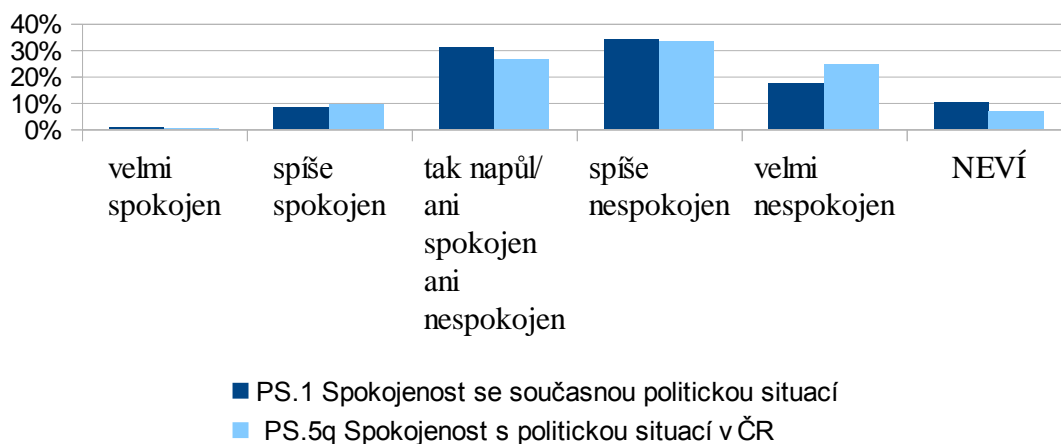
Tuto hypotézu lze v datech ověřit na opakující se otázce spokojenosti s politickou situací. Ta je poprvé položena v úvodu dotazníku a později v rámci baterie zjišťující spokojenost s různými oblastmi veřejného života. Při jejím ověřování je možné nejen podat jeden z důkazů o existenci či neexistenci fundamentálních úvah o politice, ale zároveň slouží

jako ověření pravdivosti odpovědí uvedených v první otázce spokojenosti s politikou.

V první otázce uvedla neutrální postoj, ani spokojeni ani nespokojeni, přibližně třetina dotázaných adolescentů (31 %), 8 % dospívajících bylo spíše spokojeno nebo velmi spokojeno, 50 % uvedlo, že je spíše nespokojeno nebo velmi nespokojeno, a odpověď *nevím* uvedl přibližně každý desátý. V druhé otázce byla odpověď ani spokojen ani nespokojen nahrazena odpovědí tak napůl. Odpověď tak napůl poskytuje alternativu těm, kteří v první otázce volili odpověď ani spokojen, ani nespokojen, i když se ne zcela jedná o ekvivalentní slovní spojení. Tak napůl je přeci jen o něco více vyjadřující postoj, i když stále v rovině nerozhodnutí, nevíme, jestli je respondent tak napůl spokojen nebo tak napůl nespokojen. Obojí přesto odráží nejistotu a nerozhodnost.

Tak napůl je se současnou politickou situací spokojeno 26 % dotázaných adolescentů. Napodruhé bylo spíše spokojeno nebo velmi spokojeno 9 % adolescentů, spíše nespokojeno nebo velmi nespokojeno 57 % dotázaných, odpověď *nevím* napodruhé volilo necelých 7 % z celkového počtu dospívajících. U druhé otázky tedy vzrostl počet nespokojených o 7 procentních bodů, klesl počet odpovědí *nevím* a vyjádření neutrální odpovědi (porovnání ani spokojen ani nespokojen a tak napůl) a vyjádření spokojenosti zůstává přibližně stejné.

Spokojenost adolescentů s politickou situací

Graf č. 1: Spokojenost s politickou situací v ČR

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Ke srovnání hodnot získaných v obou otázkách jsem tentokrát použila párový t-test. Proměnné sice nejsou normálně rozložené, nicméně normálnímu rozložení alespoň blíží.

Párový T-test nepotvrdil, že mezi odpověďmi adolescentů na obě otázky spokojenosti s politickou situací je signifikantní rozdíl. Pokud se na odpovědi podíváme podrobněji, zjistíme ale, že jen 61 % z dotázaných adolescentů označilo v druhé otázce odpověď, která byla konzistentní s jejich odpověďmi v první otázce. Konzistentně tedy odpověděla jen o něco více než polovina respondentů. Zbýlých 40 % svou odpověď změnilo.

Někteří respondenti, jenž v první otázce označili odpověď *nevím*, zvolili v druhé odpověď tak napůl a naopak, čímž i nadále vyjádřili určitou nejistotu, proto, pokud tyto odpovědi budeme považovat za konzistentní, vzroste podíl respondentů s podobně vyjadřovanými názory v obou otázkách na 65 %. V ostatních věkových skupinách se podíl respondentů, kteří odpovídají na otázku spokojenosti s politickou situací, pohybuje kolem 76 %.

Z výsledků této analýzy lze usoudit a znovu potvrdit, že politika nepatří mezi hlavní zájmy velké většiny dospívajících. Pokud vyloučíme další faktory jako je např. klesající neochota a nezájem respondentů odpovídat na výzkumníkovy otázky nebo další vnější okolnosti dotazování, pak více než třetina dotázaných adolescentů, pravděpodobně nemá vytvořeny základní rámce úvah a dostatek informací o politickém dění, aby se k dotazované problematice mohla vyjádřit. Většina respondentů (65 %) u konkrétní otázky spokojenosti s politickou situací v ČR nicméně vykazuje konzistentní názory. Proto hypotézu č. 5 nemůžeme zamítnout. Nicméně zbylá více než třetina dotázaných tyto fundamentální úvahy postrádá.

K důkladnějšímu ověření této hypotézy by bylo potřeba analyzovat více obsahově shodných otázek.

Diskuse

Analýza získaných dat potvrdila, že adolescenti častěji než jiné věkové skupiny ve zkoumaných otázkách volili odpověď *nevím*. S určitou opatrností mohou potvrdit, že volba odpovědi *nevím* s věkem respondenta souvisí, stejně jako souvisí se vzděláním. Obě proměnné spolu korelují, tedy není nijak překvapivé, že jestliže věk respondenta souvisí s četností odpovědi *nevím* v dotazníku, pak i vzdělání. V praktické části byl tento vztah popsán velmi jednoduše. Podobné studie o něm přináší více podrobností. Platí, že čím vyšší úroveň dosaženého vzdělání, tím se snižuje počet odpovědi *nevím*, ale ne zcela přímočaře platí to samé o věku. Úroveň kognitivních schopností sice s věkem roste, ale existuje určitá věková hranice, kdy je růst zastaven a hranice, kdy ve stáří dochází k poklesu.

Nejvíce odpovědi *nevím* bylo mezi cílovou skupinou načteno v otázkách spokojenosti se situací v armádě, spokojenosti s přistěhovalectvím a spokojenosti s oblastí vědy a výzkumu. Na základě získaných výsledků se dá konstatovat, že zvýšené četnosti odpovědi *nevím* se mezi adolescenty častěji vyskytovaly u témat, která jim nemusí být blízká a o která se příliš nezajímají. Naopak v oblastech jejich zájmu a těch, které se přímo týkají jejich života- škola, dopravní služby, nabídka zboží nebo zdravotnictví, byla četnost odpovědi *nevím* zaznamenána nejméně.

Naměřené odpovědi v otázkách politiky potvrzují, že značná část dospívajících má na politiku ještě dost času. Politika zřejmě nepatří mezi aktuální témata, o která by někteří adolescenti jevíli velký zájem, což je ale, jak bylo předpokládáno, odůvodnitelné jejich věkem. Je třeba brát v potaz, že většina dotázaných dospívajících neměla v době výzkumu volební právo, a že ačkoli je věkový interval zkoumané cílové skupiny poměrně krátký, je značně diferencovaný. Patnáctiletý dospívající se ve svém stupni vývoje (ať už např. psychologického nebo kognitivního) liší od dvacetiletého respondenta. Vnitřní diferencovanost cílové skupiny je třeba si uvědomit při každé interpretaci dat.

Nezodpovězenou otázkou stále zůstává validita získaných odpovědí. Vysvětlit volbu odpovědi *nevím* pouhým nezájmem není příliš dostačující. Největší slabinou zvolené analýzy je právě její neschopnost validitu získaných odpovědí vyhodnotit. Poskytnutá data pro ověření důvodů, proč adolescenti častěji než ostatní věkové skupiny volí odpověď *nevím*, nejsou zcela nejvhodnějším prostředkem, jak některé souvislosti volby odpovědi *nevím*, které vycházejí z teoretických poznatků, odhalit. Vhodné ověření shrnuté teorie si vyžaduje další, podrobnější analýzu nejen souvislostí vyjadřovaných postojů (včetně nonattitude), ale i odhalování latentních postojů a zaměření na ověřování zaznamenaných odpovědí – více analýz opakovaných otázek, porovnání lži-faktorů, použití indexů a jejich komparace, komparace

výsledků z více datových souborů a databází apod.

V souvislosti s ověřováním validity získaných odpovědí si větší pozornost zaslouží také srovnání získaných odpovědí dle konkrétních věkových skupin v rámci kategorie adolescentů – již zmíněné porovnání patnáctiletých a dvacetiletých respondentů v opakovaných šetření – např. od jakého věku se míra nonattitude přestává významně lišit od obecně naměřené míry nonattitude v ostatních věkových skupinách, jaké jsou možné či měřitelné příčiny tohoto předělu, lze je empiricky ověřit? Dále by bylo zajímavé sledovat, jak se poměr nonattitude a vyjádřené odpovědi mění s věkem v longitudinálních studiích.

Z hlediska nonresponse nebyla kvalita datového souboru nijak ohrožena. Naměřená míra nonresponse je opravdu zanedbatelná a poukazuje na vysokou kvalitu výzkumu a do jisté míry odráží i zvolenou metodu sběru dat. Velmi nízká míra nonresponse na jednu stranu je ukazatelem kvality souboru, na druhou stranu se díky tomu nenaskytla příležitost nonresponse podrobněji analyzovat. Pro budoucí výzkum by jistě bylo zajímavé opět analyzovat více datových souborů a ověřit, zdali je naměřená nízká míra nonresponse výsledkem metody výběru respondentů, kvalitních a prověřených otázek nebo, že je zcela běžné, že pokud respondent s účastí na výzkumu souhlasí, odpovídá na všechny dotazované oblasti.

K zamyšlení i nadále zůstává Conversova nekompetentnost veřejnosti vyjadřovat se k dění ve veřejné sféře. Ukázalo se, že adolescenti jsou jen o něco méně nekompetentnější než dospělí respondenti. Na druhou stranu neznáme validitu odpovědí ani jedné skupiny. Domnívám se, že kompetenci veřejnosti vyjadřovat své postoje je nutné diferencovat dle témat.

Shrneme-li výsledky analýz, lze s ohledem na cíle práce konstatovat, že v odpovědích adolescentních respondentů existují v porovnání s ostatními věkovými skupinami patrné rozdíly, které se projevují ve zvýšené míře nonattitude mezi dospívajícími.

Závěr

Diplomová práce si kladla za cíl zkoumat odlišnosti ve výpovědích adolescentů od ostatních věkových skupin v dotazníkovém výzkumném šetření Centra pro výzkum veřejného mínění a jejich vliv na kvalitu datového souboru. Mou snahou bylo propojit teoretické poznatky z oblasti vývojové psychologie a sociologie veřejného mínění a zjistit, jak se specifické charakteristiky promítají do formování odpovědí nejmladší skupiny respondentů v dotazníkovém výzkumném šetření.

Cíle diplomové práce jsem se snažila naplnit nejen sběrem, tříděním a studiem relevantních poznatků, ale i jejich ověřováním na empirických datech. Statistické analýzy mají svá omezení a mnoho dalšího potenciálu k využití. Do budoucna je potřeba řady dalších empirických studií a jejich komparace. V rámci mnou provedených analýz nebylo zjištěno závažnější pochybnosti o kvalitě datového souboru projevující se zvýšenou četností nonresponse, nicméně se ukázalo, že adolescenti častěji než jiné věkové skupiny produkují odpověď *nevím* nebo neutrální odpověď. Odpovědi adolescentů jsou proto dle mého názoru hodny další pozornosti. Tu si zaslouží především podrobnější hledání širších i podrobnějších souvislostí volby této odpovědi s cílem ověřit, zdali skutečně vypovídají o povaze adolescentů a jak by s touto informací případně měli výzkumníci v různých fázích výzkumných projektů zacházet, nebo zdali je lze alespoň částečně vhodným výzkumným nástrojem eliminovat.

Seznam použité literatury

- ACHEN, C. H. 1975. „*Mass Political Attitudes and the Survey Response*.“ American Political Science Review 69: 1218-1231.
- ALWIN, D., J. A. Krosnick. 1991. „*Aging, Cohorts and the Stability of Sociopolitical Orientations over the Life Span*.“ American Journal of Sociology 97: 169–95.
- BIEMER, P. P., L. E. LYBERG. 2003. „*Overview of Survey Error Evaluation Methods*.“ Pp. 258 – 305 in P. P. BIEMER, L. E. LYBERG. Introduction to survey quality. Hoboken: John Wiley & Sons.
- BLUMER, H. 1948. „*Public opinion and public opinion polling*.“ American Sociological Review 13(5): 542-549.
- BOGART, L. 1967. „*No Opinion, Don't Know, and Maybe No Answer*.“ Public Opinion Quarterly 31: 331-345.
- BORGERS, N., J. HOX, D. SIKKEL. 2003. „*Response quality in survey research with children and adolescents: the effect of labeled response options and vague quantifiers*.“ International Journal of Public Opinion Research 15 (1): 83-94.
- CAMPBELL, A., P.E. Converse, W.E. Miller, D. E. Stokes. 1960. *The American voter*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- CONVERSE, P. E. 1964. *The nature of Belief Systems in Mass Publics*. New York: Free Press, s. 206 -261.
- CONVERSE, P. E., G. R. NIEMI. 1971. „*Non-voting among Young Adults in the United States*.“ Political Parties and Political Behavior 2. Boston: Allyn and Bacon.
- DENSCOMBE, M. 2009. „*Item non-response rates: a comparison of online and paper questionnaires*.“ International Journal of Social Research Methodology 12 (4): 281-291.
- ELKIND D. 1967. „*Egocentrism in Adolescence*.“ Child Development 38 (4): 1025-1034
- FEICK, L. F. 1989. „*Latent Class Analysis of Survey Questions that Include Don't Know Responses*.“ Public Opinion Quarterly 53(4): 525-547.
- FISHBEIN, M., AJZEN, I. 1975. „*Attitude intention and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, mass: Ahdison-Wesley. <http://people.umass.edu/aizen/f&a1975.html> -
- FREESE, J., BRANIGAN, A. 2012. „*Cognitive Skills and Survey Non-response-Evidence from Two Longitudinal Studies in the United States*.“ EurAmerica 42 (2): 221-248.
- GILLJAM, M., GRANBERG, D. 1993. „*Should we take don't know for an answer?*.“ Public Opinion Quarterly 57 (3): 348-357.
- GROVES, R. M. 2004. „*Non-response in sample surveys*.“ Pp. 133 – 172 in R.M.

- Groves. Survey errors and survey costs . Hoboken: John Wiley & Sons.
- GUEST, L. 1964. „*A Longitudinal Study of Attitude Development and Some Correlates.*“ Child Development 35 (3): 779-784.
- HAYES, N. 2003. *Základy sociální psychologie.* Praha: Portál.
- HOOGHE, M. 2004. „*Political socialization and the future of politics.*“ Acta Politica 39: 331–341.
- HOOGHE, M., WILKENFELD, B. 2008. „*The stability of political attitudes and behaviors across adolescence and early adulthood: A comparison of survey data on adolescents and young adults in eight countries.*“ Journal of Youth and Adolescence 37 (2): 155-167.
- HYHLÍK, F., NAKONEČNÝ, M. 1973. Malá encyklopedie současné psychologie. Praha: SPN.
- JENNINGS, M. K., R. G. NIEMI. 1981. Generations and politics: A panel study of young adults and their parents. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981.
- JANDOUREK, J. 2001. *Sociologický slovník.* Praha: Portál.
- KOVAR, J. G., P. WHITRIDGE. 1995. „*Inputation of Business Survey Data.*“ Pp. 403 – 423 in B. G. Cox et al. Business survey Methods. Hoboken: John Wiley & Sons.
- KREJČÍ, J. 2007. „*Non-Response in Probability Sample Surveys in the Czech Republic.*“ Sociologický časopis 43 (3): 561-587.
- KREJČÍ, J. 2008. *Kvalita sociálněvědních výběrových šetření.* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- KREJČOVÁ, L. 2011. „*Je dospívání obdobím bouře a stresu?*“ Pp. 36-41 in L. Krejčová. Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících. Praha: Grada Publishing as.
- KROSINICK, J. A. et al. 2002. „*The impact of "no opinion" response options on data quality: Non-attitude reduction or an invitation to satisfice?*“ Public Opinion Quarterly 66 (3): 371-403.
- MACEK, P. 2003. Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících. Praha: Portál.
- MARCIA, J. E. 1967. „*Ego identity status: relationship to change in self-esteem, 'general maladjustment,' and authoritarianism.*“ Journal Of Personality 35 (1): 118-133.
- MARCIA, J. 1988. „*Common Processes Underlying Ego Identity, Cognitive/Moral Development, and Individuation.*“ Pp. 201-225 in Lapsley, D. K., Power, F. C. (Eds.). Self, ego and Identity. New York: Springer – Verlag.
- NAKONEČNÝ, M. 2009. Sociální psychologie. Academia: Praha.
- NEUNDORF, A., K. SMETS, G. M. GARCÍA-ALBACETE. 2013. „*Homemade citizens: The development of political interest during adolescence and young adulthood.*“ Acta Politica 48 (1): 92-116.

- NEUSAR, A. 2009. „*O otázkách a odpovědích: přínos kognitivního přístupu k metodologii dotazování.*“ Pp. 27-35 in Šucha, Charvát, Řehan (Eds). Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku VIII – sborník příspěvků z VIII. Československé konference Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku – Kvalitativní přístup pro praxi.
- NIEMI, R. G., J. D. KLINGLER. 2012. „*The development of political attitudes and behaviour among young adults.*“ Australian Journal of Political Science 47 (1): 31-54.
- OSGOOD, C. E., G. I. SUCI, P. H. TANNENBAUM. 1957. „*Attitude measurement and principle of congruity.*“ Pp. 189-192 in C. E. Osgood (eds). The measurement of meaning. Urbana, III.: University of Illinois Press.
- PETRÚŠEK, I. 2010. Prvovoliči a vol'by. Diplomová práce. Fakulta sociálních věd UK: Praha.
- PRICE, V. 1992. „*Enduring Problems of Public Opinion.*“ Pp. 15-22 in V. Price. Communication concepts 4: Public opinion. London: CA Publishes.
- PRIOR, M. 2010. „*You Either Got It or You Don't: The Stability of Political Interest over the Life Cycle.*“ Journal of Politics 72: 747–66.
- SARIS, W. E. 2004. „*Different Judgement Models for Policy Questions: Competing or Complementary?*“ Pp. 17-36 in P. M Sniderman et al. Studies in public opinion: attitudes, nonattitudes, measurement error, and change. Princeton: Princeton University Press.
- SCHAFER, J. L., J. Graham. 2002. „*Missing data: our view of the state of the art.*“ Psychological methods 7 (2): 147-177.
- SHOEMAKER, P. J., M. EICHHOLZ, E.A. SKEWES. 2002. „*Item non-response Distinguishing between Don't Know and Refuse.*“ International Journal Of Public Opinion Research 14 (2): 193-201.
- SOUKUP, P. 2010. „*Nesprávná užívání statistické významnosti a jejich možná řešení.*“ Data a výzkum-SDA Info 4 (2): 77-104.
- STEINBERG, L. 2005. „*Cognitive and affective development in adolescence.*“ Trends in cognitive sciences 9 (2): 69-74.
- ŠVANCARA, J. 1975. Kompendium vývojové psychologie. Praha: SPN.
- TOURANGEAU, R., K. A. RASINSKI. 1998. „*Cognitive Processes Underlying Context Effects in Attitude Measurement.*“ Psychological Bulletin 103 (3): 299-314.
- TOURANGEAU, R., L. J. RIPS, K. RASINSKI, K. 2000. *The psychology of survey response.* Cambridge University Press.

- VAILLANCOURT, P. M. 1973. „*Stability of children's survey responses.*“ *Public Opinion Quarterly* 37 (3): 373-387.
- VÁGNEROVÁ, M. 2000. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál
- VÁVRA, M. 2006. „Nesnáze s měřením postojů“ *Sociologický časopis* 5 (1): 79-92.
- VLACHOVÁ, K. 2000. *Stranická identifikace v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- VOLLEBERGH, W. A. M., J. IJDEMA, Q. A. W. RAAIJMAKERS. 2001. „*Intergenerational transmission and the formation of cultural orientations in adolescence and young adulthood.*“ *Journal of Marriage and Family* 63: 1185–1198.
- VONDRACEK, F. W. ET AL. 1995. „*The relationship of identity status to career indecision during adolescence.*“ *Journal of Adolescence* 18 (1): 17-29.
- ZAHODNE, L. B. ET AL. 2011. „*Education does not slow cognitive decline with aging: 12-year evidence from the Victoria Longitudinal Study.*“ *Journal of the International Neuropsychological Society* 17 (6): 1039-1046.
- ZALLER, J., S. FELDMAN. 1992. „*A simple theory of the survey response: Answering questions versus revealing preferences.*“ *American Journal of Political Science*: 579-616.

Výzkumné zprávy:

ČLOVĚK V TÍSNI. *Jeden svět na školách. Studentské volby*. [online] 2012. ČR: Člověk v tísni, o.p.s. Citováno 13.4.2014. Dostupné z WWW
< <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1351760311.pdf> >

Přílohy:

Věkové složení cílové skupiny		
	počet (abs.)	počet (%)
15 let	31	5,9
16 let	86	16,3
17 let	120	22,8
18 let	79	15,0
19 let	92	17,5
20 let	119	22,6
Celkem	527	100

Tabulka č. 9: Věkové složení cílové skupiny
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Nejvyšší dosažené vzdělání		
	počet (abs.)	počet (%)
neúplné základní	19	3,6
základní	367	69,6
vyučení	45	8,5
střední bez maturity	31	5,9
střední odborné s maturitou	27	5,1
střední všeobecné s maturitou	31	5,9
vyšší odborné	2	0,4
bez odpovědi	5	0,9
Celkem	527	100

Tabulka č. 10: Nejvyšší dosažené vzdělání
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Kruskal Wallisův test pro porovnání DK mezi věkovými skupinami

		Ranks		
Věk		N	Mean Rank	
počet odpovědí nevím	15 - 20	323	1793,98	
	21 -29	501	1463,68	
	30 - 44	665	1376,00	
	45 - 59	691	1351,95	
	60+	727	1464,63	
	Total	2907		

Test Statistics^{a,b}

	počet odpovědí nevím
Chi-Square	71,106
df	4
Asymp. Sig.	,000

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: věk

Tabulka č. 11: Kruskal Wallisův test pro porovnání volby odpovědi *nevím* mezi věkovými skupinami

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Descriptives

index_DK

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
15 - 20	322	3,61	0,65	0,04	3,54	3,68	1,88	5,65
21 -29	501	3,58	0,52	0,02	3,54	3,63	1,97	4,91
30 - 44	664	3,58	0,51	0,02	3,54	3,62	2,00	5,29
45 - 59	685	3,67	0,52	0,02	3,63	3,71	1,97	5,41
60+	725	3,69	0,51	0,02	3,65	3,72	2,09	5,00
Total	2897	3,63	0,53	0,01	3,61	3,65	1,88	5,65

ANOVA

index_DK

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	6,206	4	1,551	5,484	,000
Within Groups	818,160	2892	,283		
Total	824,366	2896			

Test of Homogeneity of Variances

index_DK

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
7,338	4	2892	,000

Multiple Comparisons

Dependent

Variable: index_DK

Tukey HSD

(I) věk	J	Mean			95% Confidence Interval	
		Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Lower Bound	Upper Bound
15 - 20	21 - 29	,02729	,03799	,952	-,0764	,1310
	30 - 44	,03209	,03612	,901	-,0665	,1307
	45 - 59	-,05678	,03594	,510	-,1549	,0413
	60+	-,07544	,03562	,213	-,1727	,0218
21 - 29	15 - 20	-,02729	,03799	,952	-,1310	,0764
	30 - 44	,00480	,03148	1,000	-,0811	,0907
	45 - 59	-,08407	,03127	,056	-,1694	,0013
	60+	-,10273*	,03090	,008	-,1871	-,0184
30 - 44	15 - 20	-,03209	,03612	,901	-,1307	,0665
	21 - 29	-,00480	,03148	1,000	-,0907	,0811
	45 - 59	-,08887*	,02897	,018	-,1679	-,0098
	60+	-,10753*	,02857	,002	-,1855	-,0295
45 - 59	15 - 20	,05678	,03594	,510	-,0413	,1549
	21 - 29	,08407	,03127	,056	-,0013	,1694
	30 - 44	,08887*	,02897	,018	,0098	,1679
	60+	-,01866	,02834	,965	-,0960	,0587
60+	15 - 20	,07544	,03562	,213	-,0218	,1727
	21 - 29	,10273*	,03090	,008	,0184	,1871
	30 - 44	,10753*	,02857	,002	,0295	,1855
	45 - 59	,01866	,02834	,965	-,0587	,0960

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Tabulka č. 12: ANOVA – testování rozdílů mezi naměřenými středními hodnotami indexu DK jednotlivých věkových skupin

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	196,378 ^a	16	,000
Likelihood Ratio	136,579	16	,000
Linear-by-Linear Association	32,549	1	,000
N of Valid Cases	5678		
a. 1 cells (4,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,46.			

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Contingency Coefficient	,183	,000
N of Valid Cases	5678	

věk * suma_DK_tranformed2 Crosstabulation

		suma_DK_tranformed2					Total	
		0	1-5	6-10	11-15	16-32		
věk	15 - 20	Count	204	192	74	31	26	527
		% within věk	38,7%	36,4%	14,0%	5,9%	4,9%	100,0%
		Adjusted Residual	-4,9	-1,2	4,2	5,7	10,8	
	21 - 29	Count	450	383	85	27	6	951
		% within věk	47,3%	40,3%	8,9%	2,8%	,6%	100,0%
		Adjusted Residual	-1,0	,9	-,2	1,2	-,8	
	30 - 44	Count	749	528	111	22	4	1414
		% within věk	53,0%	37,3%	7,9%	1,6%	,3%	100,0%
		Adjusted Residual	3,6	-1,4	-1,8	-2,2	-2,7	
	45 - 59	Count	720	556	107	25	3	1411
		% within věk	51,0%	39,4%	7,6%	1,8%	,2%	100,0%
		Adjusted Residual	1,9	,4	-2,2	-1,6	-3,0	
	60+	Count	648	553	138	27	9	1375
		% within věk	47,1%	40,2%	10,0%	2,0%	,7%	100,0%
		Adjusted Residual	-1,4	1,1	1,4	-1,0	-,9	
	Total	Count	2771	2212	515	132	48	5678
		% within věk	48,8%	39,0%	9,1%	2,3%	,8%	100,0%

Tabulka č. 13: Kontingenční tabulka – vztah mezi věkem respondenta a počtem volby odpovědi *nevím*

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

		PS.5t Spokojenost – věda a výzkum						Total	
		velmi spíše		spíše velmi		NEVÍ			
		spokojen	spokojen	tak napůl	nespokojen		nespokojen		
věk	15 - 20	Count	38	195	134	29	10	121	527
		% within věk	7,2%	37,0%	25,4%	5,5%	1,9%	23,0%	100,0%
		Adjusted Residual	1,8	2,0	-2,0	-2,6	-,4	,9	
	21 - 29	Count	64	318	266	81	15	207	951
		% within věk	6,7%	33,4%	28,0%	8,5%	1,6%	21,8%	100,0%
		Adjusted Residual	1,8	,2	-,9	-,1	-1,3	,3	
	30 - 44	Count	74	506	424	117	22	271	1414
		% within věk	5,2%	35,8%	30,0%	8,3%	1,6%	19,2%	100,0%
		Adjusted Residual	-,6	2,5	,7	-,5	-1,8	-2,4	
	45 - 59	Count	83	436	412	137	33	307	1408
		% within věk	5,9%	31,0%	29,3%	9,7%	2,3%	21,8%	100,0%
		Adjusted Residual	,7	-2,0	,0	1,8	,6	,4	
	60+	Count	55	424	422	122	42	309	1374
		% within věk	4,0%	30,9%	30,7%	8,9%	3,1%	22,5%	100,0%
		Adjusted Residual	-2,9	-2,0	1,4	,5	2,7	1,1	
	Total	Count	314	1879	1658	486	122	1215	5674
		% within věk	5,5%	33,1%	29,2%	8,6%	2,2%	21,4%	100,0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	48,060 ^a	20	,000
Likelihood Ratio	48,954	20	,000
Linear-by-Linear Association	3,505	1	,061
N of Valid Cases	5674		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11,33.

Tabulka č. 14: Kontingenční tabulka – vztah mezi věkem respondenta a spokojeností s vědou a výzkumem
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	,092	,000
N of Valid Cases		5674	

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,186 ^a	,034	,034	,78768

a. Predictors: (Constant), IDE.6 Vzdělání , věk

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	124,536	2	62,268	100,362	,000 ^b
	Residual	3493,045	5630	,620		
	Total	3617,581	5632			

a. Dependent Variable: suma_DK_tranformed2

b. Predictors: (Constant), IDE.6 Vzdělání , věk

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients		Correlations			Collinearity Statistics		
		B	Std. Error	Beta	t	Sig.	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
1	(Constant)	1,102	,036		30,418	,000					
	věk	-,044	,008	-,070	-5,334	,000	-,076	-,071	-,070	,999	1,001
	IDE.6 Vzdělání	-,063	,005	-,169	-12,911	,000	-,172	-,170	-,169	,999	1,001

Collinearity Diagnostics ^a						
Model		Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	věk	IDE.6 Vzdělání
1	1	2,789	1,000	,01	,01	,02
	2	,157	4,216	,02	,28	,75
	3	,054	7,186	,97	,70	,23

a. Dependent Variable: suma_DK_tranformed2

Tabulka č. 15: Regresní model - souvislost vzdělání, věku a počtu odpovědi *nevím* použitý na celém datovém souboru
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Coefficients ^a											
věk		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients		Correlations				Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta	t	Sig.	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
		bez 1 odp ovědi	(Constant)	3,262	1,406		2,321	,035			
	důvěra	,079	,347	,078	,228	,823	,182	,059	,054	,492	2,032
	Sněmovna										
	korupce	-,161	,247	-,181	-,649	,526	-,204	-,165	-,155	,730	1,370
	možnost rozhodování	,314	,382	,271	,823	,423	,347	,208	,196	,525	1,904
15 - 1 20	(Constant)	3,611	,156		23,122	,000					
	důvěra	,142	,045	,148	3,172	,002	,136	,137	,137	,861	1,161
	Sněmovna										
	korupce	,000	,036	,000	,006	,995	,032	,000	,000	,824	1,214
	možnost rozhodování	-,027	,032	-,039	-,831	,407	,005	-,036	-,036	,829	1,206
21 1 -29	(Constant)	1,791	,144		12,425	,000					
	důvěra	,255	,032	,241	7,855	,000	,340	,247	,228	,895	1,117
	Sněmovna										
	korupce	,235	,029	,246	8,112	,000	,336	,255	,235	,917	1,090
	možnost rozhodování	,110	,022	,151	4,982	,000	,261	,160	,144	,916	1,092
30 - 1 44	(Constant)	1,679	,123		13,638	,000					
	důvěra	,323	,028	,285	11,550	,000	,381	,294	,271	,899	1,112
	Sněmovna										
	korupce	,181	,024	,183	7,426	,000	,299	,194	,174	,906	1,103
	možnost rozhodování	,156	,020	,196	7,887	,000	,319	,206	,185	,889	1,125
45 - 1 59	(Constant)	1,587	,118		13,502	,000					
	důvěra	,351	,028	,313	12,760	,000	,423	,322	,292	,871	1,148
	Sněmovna										
	korupce	,215	,024	,220	9,061	,000	,349	,235	,207	,889	1,125
	možnost rozhodování	,127	,018	,169	6,881	,000	,326	,181	,158	,866	1,155
60+ 1	(Constant)	1,867	,129		14,515	,000					
	důvěra	,272	,027	,247	9,891	,000	,334	,258	,238	,924	1,082
	Sněmovna										
	korupce	,184	,025	,184	7,249	,000	,299	,192	,174	,901	1,110
	možnost rozhodování	,162	,018	,226	9,031	,000	,319	,237	,217	,920	1,087

Tabulka č. 16: Koefficienty regresního modelu pro jednotlivé věkové skupiny - souvislost vzdělání, věku a počtu odpovědi *nevím*
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Collinearity Diagnostics ^a								
		Variance Proportions						
věk			Eigenvalu	Conditio	(Consta	důvěra	možnos	
			e	n Index	nt)	na	e	t
						Sněmov	korupc	rozhado
						na	e	vání
bez odpovědi	1	1	3,749	1,000	,00	,01	,01	,00
		2	,145	5,089	,01	,06	,37	,12
		3	,083	6,736	,20	,52	,04	,06
		4	,023	12,655	,79	,42	,59	,82
15 - 20	1	1	3,687	1,000	,01	,01	,01	,01
		2	,160	4,802	,06	,09	,02	,96
		3	,094	6,276	,05	,78	,38	,02
		4	,059	7,908	,88	,12	,60	,01
21 - 29	1	1	3,828	1,000	,00	,00	,00	,01
		2	,095	6,338	,02	,07	,04	,99
		3	,052	8,576	,05	,87	,25	,00
		4	,024	12,593	,92	,06	,71	,01
30 - 44	1	1	3,848	1,000	,00	,00	,00	,01
		2	,081	6,905	,03	,08	,04	,99
		3	,048	8,966	,04	,81	,30	,00
		4	,023	12,919	,93	,10	,65	,00
45 - 59	1	1	3,848	1,000	,00	,00	,00	,01
		2	,084	6,762	,04	,05	,04	,99
		3	,044	9,303	,04	,85	,29	,00
		4	,023	12,936	,92	,10	,66	,00
60+	1	1	3,855	1,000	,00	,00	,00	,01
		2	,085	6,724	,02	,09	,02	,96
		3	,041	9,746	,06	,82	,29	,03
		4	,019	14,216	,92	,08	,69	,00

a. Dependent Variable: PS.5q Spokojenost – politická situace v ČR

Tabulka č. 17: Koefficienty regresního modelu pro jednotlivé věkové skupiny 2 - souvislost vzdělání, věku a počtu odpovědi *nevím*
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

suma_DK_tranformed2 * vzd_recode Crosstabulation							
		vzd_recode					
		bez odpovědi	neúplně základní, základní	vyučený, střední bez maturity	střední s maturitou	vyšší odborné, vysokoškolské	Total
suma_DK_tr 0 anformed2	Count	22	484	981	820	471	2778
	Adjusted Residual	-,7	-5,8	-1,8	2,5	6,2	
1-5	Count	20	420	836	644	299	2219
	Adjusted Residual	,2	-2,5	1,5	1,4	-1,0	
6-10	Count	7	183	203	101	25	519
	Adjusted Residual	1,2	8,6	1,3	-4,6	-6,3	
11-15	Count	1	51	49	27	4	132
	Adjusted Residual	-,1	5,2	,2	-2,0	-3,7	
16-32	Count	0	37	8	4	0	49
	Adjusted Residual	-,7	9,5	-2,9	-3,1	-2,8	
Total	Count	50	1175	2077	1596	799	5697

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	196,378 ^a	16	,000
Likelihood Ratio	136,579	16	,000
Linear-by-Linear Association	32,549	1	,000
N of Valid Cases	5678		
a. 1 cells (4,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,46.			

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Contingency Coefficient	,183	,000
N of Valid Cases		5678	

Tabulka č. 18: Kontingenční tabulka – vztah mezi vzděláním a četností odpovědi *nevím*
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	334,435	3	111,478	86,274	,000 ^b
	Residual	675,793	523	1,292		
	Total	1010,228	526			

a. Dependent Variable: spokojenos s pol situací

b. Predictors: (Constant), možnost rozhodování, důvěra Sněmovna, korupce

Model Summary ^a									
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,575 ^a	,331	,327	1,13673	,331	86,274	3	523	,000

a. Predictors: (Constant), možnost rozhodování, důvěra Sněmovna, korupce

b. Dependent Variable: spokojenos s pol situací

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients		t	Sig.	Correlations			Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta				Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
1	(Constant)	,813	,166			4,889	,000					
	důvěra Sněmovna	,447	,048	,361		9,372	,000	,485	,379	,335	,861	1,161
	korupce	,224	,038	,232		5,893	,000	,406	,250	,211	,824	1,214
	možnost rozhodování	,149	,034	,170		4,316	,000	,363	,185	,154	,829	1,206

a. Dependent Variable: spokojenos s pol situací

Tabulka č. 19: Regresní model – souvislost spokojenosti s politikou a vyjadřovanou důvěrou v politické reprezentanty, možností účasti na rozhodování a postojem ke korupci

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

PS.1 Spokojenost se současnou politickou situací v ČR										
	Věk									
	15 - 20		21 -29		30 - 44		45 - 59		60+	
	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)
velmi spokojen	2	0,4	1	0,1%	5	0,4%	8	4	0,3%	20
spíše spokojen	42	8,0%	73	7,7%	81	5,7%	90	47	3,4%	333
ani spokojen, ani nespokojen	162	30,7%	199	20,9%	286	20,2%	271	222	16,1%	1140
spíše nespokojen	179	34,0%	393	41,3%	543	38,4%	482	535	38,9%	2132
velmi nespokojen	90	17,1%	258	27,1%	480	34,0%	546	552	40,1%	1926
NEVÍ	52	9,9%	27	2,8%	18	1,3%	14	15	1,1%	126
Celkem	527	100	951	100	1413	100	1411	1375	100	5677

Tabulka č. 20 PS.1 Spokojenost se současnou politickou situací
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

PS.5q Spokojenost s politickou situací v ČR											
	Věk										
	15 - 20		21 -29		30 - 44		45 - 59		60+		Celkem
	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	počet (abs.)	počet (%)	počet (abs.)	
velmi spokojen	1	,2%	5	,5%	9	,6%	7	4	,3%	26	
spíše spokojen	49	9,3%	69	7,3%	99	7,0%	86	66	4,8%	369	
tak napůl	139	26,4%	203	21,3%	304	21,5%	287	260	18,9%	1193	
spíše nespokojen	175	33,2%	371	39,0%	488	34,5%	457	473	34,5%	1964	
velmi nespokojen	128	24,3%	291	30,6%	496	35,1%	556	558	40,6%	2029	
NEVÍ	35	6,6%	12	1,3%	18	1,3%	15	12	,9%	92	
Celkem	527	100,0%	951	100,0%	1414	100,0%	1408	1373	100,0%	5673	

Tabulka č. 21: PS.5q Spokojenost se současnou politickou situací
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Paired Samples Correlations

		N	Correlation	Sig.
Pair 1	spokojenost s politickou & spokojenos s pol situací	527	-,023	,594

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	spokojenost s politickou	3,8899	527	1,10272	,04804
	spokojenos s pol situací	3,2979	527	1,38585	,06037

Paired Samples Test

		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	spokojenost s politickou - spokojenos s pol situací	,59203	1,79102	,07802	,43876	,74530	7,588	526	,000

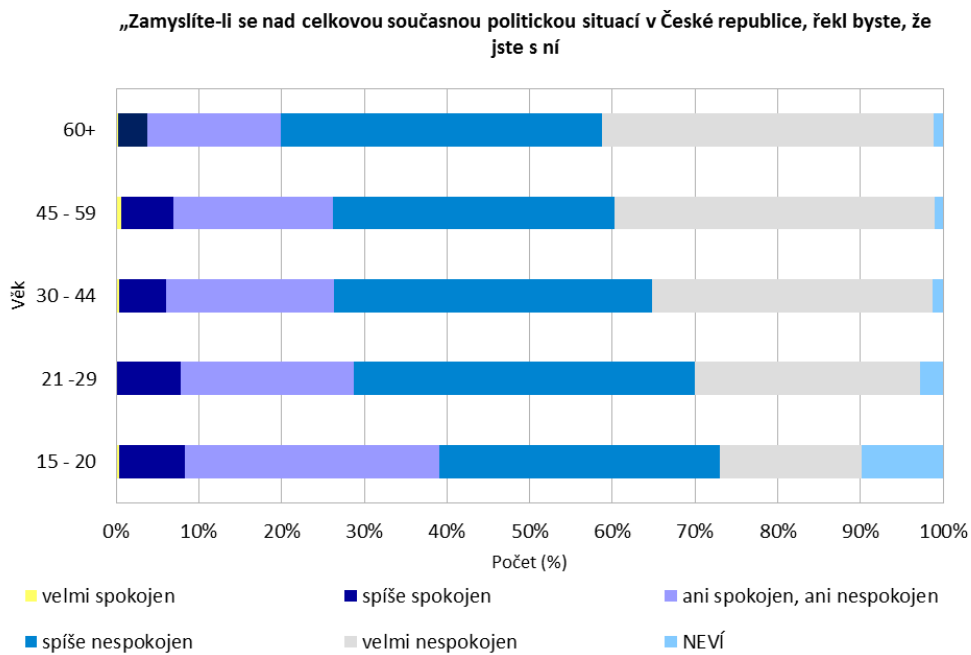
Tabulka č. 22: Párový t-test – komparace odpovědí na otázky politické spokojenosti
zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

PS.1 Spokojenost se současnou politickou situací v ČR * PS.5q Spokojenost – politická situace v ČR
Crosstabulation

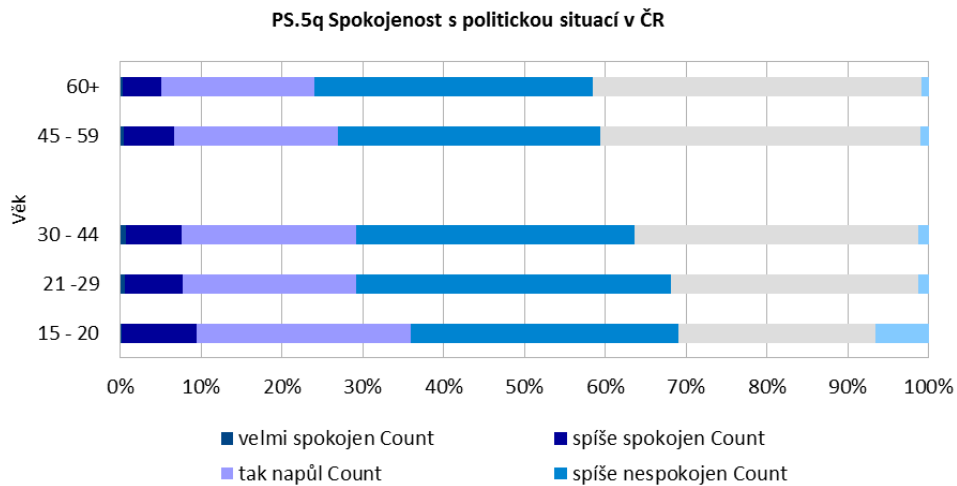
		PS.5q Spokojenost – politická situace v ČR							
			velmi spokojen	spíše spokojen	spíše tak napůl nespokojen	velmi nespokojen	NEVÍ	Total	
PS.1 Spokojenost se současnou politickou situací v ČR	velmi spokojen	Count	0	0	0	0	0	2	2
		Adjusted Residual	-,1	-,5	-,8	-1,0	-,8	5,3	
	spíše spokojen	Count	0	18	13	7	1	3	42
		Adjusted Residual	-,3	7,8	,7	-2,4	-3,5	,1	
	ani spokojen, ani nespokojen	Count	1	23	71	54	8	5	162
		Adjusted Residual	1,5	2,6	6,1	,0	-6,9	-2,2	
	spíše nespokojen	Count	0	3	34	78	59	5	179
		Adjusted Residual	-,7	-4,3	-2,8	3,6	3,3	-2,5	
	velmi nespokojen	Count	0	1	8	27	52	2	90
		Adjusted Residual	-,5	-2,9	-4,1	-,7	8,1	-1,8	
	NEVÍ	Count	0	4	13	9	8	18	52
		Adjusted Residual	-,3	-,4	-,2	-2,6	-1,6	8,5	
Total		Count	1	49	139	175	128	35	527

Tabulka č. 23: Kontingenční tabulka – korelace opakovaných otázek spokojenosti s politickou situací

zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Graf č. 2: PS.1 Spokojenost s politickou situací v ČR
 zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Graf č. 3: PS.5 q Spokojenost s politickou situací v ČR
 zdroj: vlastní výpočty na základě dat CVVM (Naše společnost 2011 – 2013)

Analyzované otázky z dotazníku CVVM:

OV.1 „Jak jste celkově spokojen se svým životem?“

Jste velmi spokojen,	1
spíše spokojen,	2
ani spokojen, ani nespokojen,	3
spíše nespokojen.....	4
velmi nespokojen?“	5
NEVÍ	9

EV.10 „Jak byste hodnotil současnou ekonomickou situaci v naší zemi? Je podle Vás

velmi dobrá,	1
dobrá,	2
ani dobrá, ani špatná,	3
špatná,	4
velmi špatná?“	5
NEVÍ	9

PS.1 „Zamyslíte-li se nad celkovou současnou politickou situací v České republice, řekl byste, že jste s ní

velmi spokojen,	1
spíše spokojen,	2
ani spokojen, ani nespokojen,	3
spíše nespokojen,	4
velmi nespokojen?“	5
NEVÍ	9

PI.1 „Řekněte prosím, důvěřujete

ROZHODNĚ DŮVĚŘUJE 1	SPÍŠE DŮVĚŘUJE 2	SPÍŠE NEDŮVĚŘUJE 3	ROZHODNĚ NEDŮVĚŘUJE 4	NEVÍ 9	
a) Prezidentovi republiky,	1	2	3	4	9
b) Vládě ČR,	1	2	3	4	9
c) Poslanecké sněmovně ČR,	1	2	3	4	9
d) Senátu ČR,	1	2	3	4	9
e) svému krajskému zastupitelstvu,	1	2	3	4	9
f) svému obecnímu zastupitelstvu,	1	2	3	4	9
m) Akademii věd České republiky.“	1	2	3	4	9

PS.5 „Jak jste spokojen nebo nespokojen se současným stavem následujících oblastí v ČR:

VELMI SPOKOJEN 1	SPÍŠE SPOKOJEN 2	TAK NAPŮL 3	SPÍŠE NESPOKOJEN 4	VELMI NESPOKOJEN 5	NEVÍ 9
a) životní prostředí,				1 2 3 4 5 9	
b) zdravotnictví,				1 2 3 4 5 9	
c) vztahy ČR se zahraničím,				1 2 3 4 5 9	
d) školství,				1 2 3 4 5 9	
e) fungování hospodářství,				1 2 3 4 5 9	
f) bezpečnost občanů, tzv. obecná kriminalita,				1 2 3 4 5 9	
g) kultura,				1 2 3 4 5 9	
h) situace v armádě,				1 2 3 4 5 9	
i) fungování úřadů,				1 2 3 4 5 9	
j) sociální jistoty,				1 2 3 4 5 9	
k) nezaměstnanost,				1 2 3 4 5 9	
l) soudnictví,				1 2 3 4 5 9	
m) přistěhovalectví,				1 2 3 4 5 9	
n) korupce,				1 2 3 4 5 9	
o) hospodářská kriminalita,				1 2 3 4 5 9	
p) zemědělství,				1 2 3 4 5 9	
q) politická situace v ČR,				1 2 3 4 5 9	
r) možnost účasti občanů na rozhodování o veřejných záležitostech,				1 2 3 4 5 9	
s) životní úroveň,				1 2 3 4 5 9	
t) věda a výzkum,				1 2 3 4 5 9	
u) postavení ČR v EU,				1 2 3 4 5 9	
v) dopravní obslužnost,				1 2 3 4 5 9	
w) nabídka zboží a služeb,				1 2 3 4 5 9	
x) dodržování lidských práv,				1 2 3 4 5 9	
z) právní prostředí,				1 2 3 4 5 9	
aa) celková nálada ve společnosti,				1 2 3 4 5 9	
ab) mezilidské vztahy,				1 2 3 4 5 9	
ac) stav veřejných financí,				1 2 3 4 5 9	
ad) bezpečnostní situace ČR, např. riziko války, teroristického útoku.“				1 2 3 4 5 9	